

Ako sa žije ľudskoprávnym ochrankyniam a ochrancom na Slovensku

Kvalitatívny výskum

projekt neon

Ako sa žije ľudskoprávnym ochrankyniam a ochrancom na Slovensku

Kvalitatívny výskum

Autorky: Magdaléna Musilová a Veronika Valkovičová v spolupráci s Idou Želinskou

Vydalo občianske združenie **projekt neon**, Bratislava 2023.

ISBN 978-80-974501-0-6

Dostupné v elektronickej podobe.

MINISTERSTVO
SPRAVODLIVOSTI
SLOVENSKEJ REPUBLIKY

Realizované s finančnou podporou Ministerstva spravodlivosti SR v rámci dotačného programu na presadzovanie, podporu a ochranu ľudských práv a slobôd a na predchádzanie všetkým formám diskriminácie, rasizmu, xenofóbie, antisemitizmu a ostatným prejavom intolerancie. Za obsah tohto dokumentu výlučne zodpovedá projekt neon.

Venované našej priateľke a ľudskoprávnej ochrankyni Paule Jójárt, ktorá zásadným spôsobom ovplyvnila generácie ľudskoprávných ochrankýň a ochrancov, a to nielen na Slovensku a naučila nás všetkých, že svet môže byť vďaka angažovanosti, aktivizmu, starostlivosti a láskavosti o niečo lepším a krajším miestom pre všetkých.

O autorkách

Mgr. Veronika Valkovičová, PhD. - je výskumníčka na Sociologickom ústave Slovenskej akadémie vied a pedagogička na Pedagogickej fakulte Univerzity Komenského. Vo svojom výskume sa venuje rodu a sexualite v sociálnych hnutiach a v organizačných štúdiách.

Mgr. Magdaléna Musilová, PhD., LL.M. - pôsobí ako odborná asistentka na Fakulte managementu Univerzity Komenského v Bratislave a v neziskovom sektore, predovšetkým v projekte neon, ako výskumníčka. V súčasnosti sa venuje najmä otázkam súvisiacim s trhom práce, sexuálnym obťažovaním, rodovou rovnosťou a ľudskými právami.

PhDr. Ida Želinská - je sociálna poradkyňa a analytička. Zaoberá sa najmä mechanizmami vzťahov medzi ľuďmi a inštitúciami. Pôsobí pod vlastnou značkou iné ako čierno-biele riešenia a vo voľnom združení projekt neon. Je spoluautorkou viacerých publikácií - napríklad Engerau či Dieťa v súdnom konaní.

Občianske združenie **projekt neon** vstúpilo do verejného priestoru a odborného diskurzu v roku 2021 ako voľné združenie expertiek, ktoré sa zaujímajú o rodovú (ne)rovnosť a ľudské práva s presahom do rôznych ďalších oblastí vied, umenia a kultúry. Skúmame súčasné (najmä outsiderské) sociálne, politické, psychologické a kultúrne témy.

Obsah

1. Úvod	1
1.1. Ľudskoprávne ochrankyne a ochrancovia v kontexte medzinárodného práva ľudských práv	2
1.2. Výber respondentov / respondentiek - ľudskoprávnych ochrancov a ochrankýň a metódy kvalitatívnej analýzy.....	5
2. Skúsenosti ľudskoprávnych ochrancov a ochrankýň so štátom - jeho inštitúciami, lokálnymi autoritami a politickými elitami	8
2.1. Štát a ochrana ľudských práv	8
2.2. Pozitívne skúsenosti so spoluprácou s aktérmi štátu a predstaviteľmi inštitúcií.....	10
2.3. Nedostatok spolupráce, odmietanie či ignorovanie ľudskoprávnych ochrancov a ochrankýň zo strany aktérov štátu a predstaviteľov či predstaviteľiek inštitúcií	11
2.4. Zasahovanie aktérov štátu a predstaviteľov inštitúcií do práce ľudskoprávnych ochrancov a ochrankýň	13
2.5. Stratégie ľudskoprávnych ochrancov a ochrankýň vo vzťahu k aktérom štátu a predstaviteľom inštitúcií	14
3. Skúsenosti ľudskoprávnych ochrancov/kýň s neštátnymi aktérmi - mimovládny sektor	15
4. Skúsenosti ľudskoprávnych ochrancov a ochrankýň s neštátnymi aktérmi - širšia verejnosť a jednotlivci	18
5. Vnímanie bezpečia - bezpečie vlastnej osoby, svojich blízkych i mimovládnej organizácie	21
6. Skúsenosti ľudskoprávnych ochrancov a ochrankýň s médiami	24
6.1. Stratégie bezpečnej spolupráce s médiami	25
7. Protesty a bojkoty organizované ľudskoprávnymi ochrancami a ochrankyňami	27
8. Názory verejnosti na ochranu ľudských práv a na ochrancov a ochrankyne ľudských práv	30
8.1. Názory verejnosti na ochranu ľudských práv a marginalizované skupiny	30
8.2. Názory verejnosti na ľudskoprávny aktivizmus a vplyv rétoriky „zahraničných agentov“	31
9. Dopady ľudskoprávneho aktivizmu na súkromie ľudskoprávnych ochrancov a ochrankýň	35
9.1. Motivácie pre aktivistickú prácu ľudskoprávnych ochrancov a ochrankýň	35
9.2. Vplyv aktivistickej práce na súkromie	36
9.3. Vplyv rodovej identity a sexuálnej orientácie na prácu ľudskoprávnych ochrancov a ochrankýň	39
10. Záver	41
11. Zoznam použitých zdrojov	43

1.

Úvod

Ochrancovia a ochrankyne ľudských práv (ďalej ĽPO) zohrávajú kľúčovú úlohu pri posilňovaní demokracie a jej štruktúr. Výbor OSN pre ľudské práva v roku 2016 zdôraznil ich nezastupiteľnú úlohu vo formovaní aktívnej občianskej spoločnosti. Slovensko je však krajinou, na ktorej území v minulosti prebiehal veľmi limitovaný rozvoj občianskej spoločnosti vďaka obdobiam autoritárskej vlády, ktorá tieto slobody obmedzovala (Bútora 2004). V súčasnosti sa na Slovensku stretávame s ĽPO, ktorí/é pôsobia ako samostatní aktéri/ky, v rôznych iniciatívach i organizáciách, veľmi rozšírené je však ich pôsobenie vo formalizovaných mimovládnych organizáciách, najčastejšie v občianskych združeniach (Vašečka 2004), ktoré poskytujú ich práci zrozumiteľnosť, viditeľnosť a štruktúru.

ĽPO pôsobiaci/e v slovenskom prostredí vplývajú na ochranu ľudských práv rôznymi praxami – napríklad cez podporu demokratických inštitútov, či cez upozorňovanie na sociálnu (či napr. rasovú, národnostnú, rodovú) nespravodlivosť. O práci ĽPO je možné hovoriť ako o ľudskoprávnom aktivizme, ktorý Slovník súčasného slovenského jazyka definuje ako „intenzívnu pracovnú, či spoločenskú činnosť“. Aj v tejto správe pre rôzne aktivity a pracovné činnosti ĽPO, či pracujú v mimovládnej organizácii alebo nie, využívame výraz „*aktivistická práca*“. Tento pojem sme zvolili, keďže aj my aktivizmus samotný vnímame ako prácu i politickú prax, ktorá môže mať rôzne podoby – ide napríklad o uskutočňovanie protestných akcií, advokáciu a lobbying, poskytovanie služieb, produkciu poznania, vzdelávanie a šírenie povedomia u širšej verejnosti, či budovanie sociálneho hnutia (Eschle a Maiguashca 2010).

Tieto praxe, či skôr práce, sú však často viditeľné až po istom čase, kedy je možné odčítať ich dopady na spoločnosť. Často ide zároveň o aktivizmus reakčný, ktorého cieľom je skôr udržiavať už existujúci stupeň právnej ochrany. ĽPO napríklad vo svojej praxi čelia neustálym pokusom o obmedzenie niektorých práv zo strany predstaviteľov či predstaviteľiek politickej moci, tak ako to uvádzajú aj ĽPO, zapojení/é do tohto výskumu, ktorí/é pracujú v oblasti ochrany práv LGBTIQ ľudí a reprodukčných práv, v našom výskume. Cieľom ĽPO tiež môže byť stabilizovať postupy administratívnych autorít (teda úradov, súdov, či silových zložiek) tak, aby ľudia v zraniteľnej pozícii mali istotu, že sú rešpektovaní a chránení. Prax ĽPO pozostáva z rôznych taktík, stratégií i metód, ktoré sa menia v čase. Táto prax tiež vychádza z toho, aký vzťah so štátnymi štruktúrami ĽPO majú a aký vzťah chcú formovať s cieľom dohliadať na dodržiavanie ľudských práv v krajine. Tento vzťah je v mnohých krajinách sveta veľmi nestabilným, či dokonca nebezpečným pre ĽPO (Nah a kol. 2013).

V tejto štúdií približujeme vzťah vybraných ĽPO so štátom a inými aktérmi, pričom sa sústredíme na rôzne úskalía, ktorým musia ĽPO pri formovaní a udržiavaní týchto vzťahov čeliť. ĽPO, zapojení/é do tejto štúdie, sú často vnímaní/é ako verejne činné osoby, resp. zastupujú mimovládne organizácie, ktoré sa verejne vyjadrujú v online i offline priestore. Práve vo vzťahu k širšej verejnosti nachádzame u ĽPO rôzne skúsenosti s násilím či obťažovaním, ktoré je i podľa mnohých z nich už do značnej miery normalizované. Často sami/y na základe skúseností vopred očakávajú, že sa za svoju prácu a svoje verejne deklarované postoje stanú terčom, budú čeliť rôznym nenávisťným prejavom na sociálnych sieťach, či dokonca vyhrážkam násilím. Aj keď si sami/y vytvárajú rôzne individuálne či kolektívne stratégie ochrany, o ktorých táto štúdia pojednáva, stále vyvstávajú otázky - Kto by ich mal chrániť? A ako? Momentálne

sú ponechaní/é na svoje zdroje, svoje vedomosti a skúsenosti, na svoje sociálne siete a kapitál. Prieskumy názorov Slovákov a Sloveniek na mimovládny sektor a ľudí pôsobiacich v ňom tiež potvrdzujú podozrievavosť voči nim a ich motíváciám (Bútorová a kol. 2020), čo prispieva k zneuznaniu špecifických problémov a útlaku, s ktorými sa ĽPO potykajú. Častokrát je pritom práca ĽPO považovaná za samozrejmosť alebo sú za samozrejmosť považované jej výdobytky.

Tému tohto výskumu sme zvolili s cieľom zaplniť prázdno v reflexii ochrany práv tých, ktorí/é ochraňujú a bojujú za práva iných. Zvolili sme 15 ĽPO aktuálne pôsobiacich na území Slovenskej republiky, ktorí/é sa venujú rôznym oblastiam. Štúdia vznikla s cieľom zanechať písomnú stopu a reflexiu o tom, ako prežívali títo aktéri/ky konkrétne procesy zmien a aké taktiky, metódy či obranné mechanizmy volili. Je to zároveň priestor, v ktorom sa snažíme náročnú prácu ĽPO oceniť a zviditeľniť. Dúfame, že táto publikácia bude podkladom pre ďalší výskum témy na Slovensku a zároveň priblíži aj širšej verejnosti náročnosť a dôležitosť práce ĽPO.

Na začiatku tohto výskumu, v lete 2022, sme vedeli, že práca v oblasti ľudských práv aj občianska angažovanosť vždy so sebou prinášajú prejavy odvahy. Teroristický útok v Teplárni 12. októbra 2022 nám ukázal, že vyhrážky násilím ohrozeným skupinám a ľuďom, môžu nadobudnúť veľmi reálnu a tragickú podobu. Veľká časť našich výskumných rozhovorov sa uskutočnila pred týmto činom a niektoré respondentky a respondenti v nich už vtedy formulovali obavy o svoju bezpečnosť. Môžeme teda len predpokladať, že po tomto útoku by ich obavy boli väčšie, resp. by na viaceré otázky položené v rámci výskumu odpovedali iným spôsobom (dátumy jednotlivých rozhovorov sú uvedené v sekcii 1.2.). Na druhej strane nám tento útok ukázal, akí kľúčoví sú pre našu spoločnosť tí a tie, ktoré spoločnosť a verejný diskurz v nej scitlivujú a poukazujú na porušenia ľudských práv zo strany štátu alebo neštátnych aktérov. Sú to ľudia, ktorí stoja vedľa tých najviac marginalizovaných skupín a upozorňujú na ich strádanie, a to aj na úkor vlastnej bezpečnosti, zdravia, súkromného života a pohody. Ďalšou výzvou je preto nielen ich počúvať, ale aj prostriedkami, ktoré máme, ich podporovať a uľahčovať im ich boj v prospech nás všetkých.

1.1.

Ľudskoprávne ochrankyne a ochrancovia v kontexte medzinárodného práva ľudských práv

ĽPO prináležia tie isté ľudské práva a slobody garantované medzinárodnými a národnými ľudskoprávnymi dokumentami ako každému inému človeku. Tie im umožňujú vykonávať ich prácu, napr. právo zhromažďovať sa, právo združovať sa, sloboda prejavu, myslenia, svedomia a presvedčenia, atď., a sú garantované jednak množstvom právne záväzných univerzálnych medzinárodných dokumentov (napr. Všeobecná deklarácia ľudských práv alebo Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach), ako aj regionálnymi ľudskoprávnymi dokumentami (v Európe Európsky dohovor o ľudských právach).

Zásadným dokumentom, upravujúcim špecificky práva a ochranu ĽPO, je **Deklarácia OSN o ochrancoch ľudských práv** (Deklarácia o práve a povinnosti jednotlivcov, skupín a orgánov spoločnosti podporovať a chrániť všeobecne uznávané ľudské práva a základné slobody, ďalej len „Deklarácia“) z roku 1998, prostredníctvom ktorej OSN rozpoznalo dôležitosť práce ĽPO a potrebu zabezpečenia ich bezpečnosti (Protection International 2012). Táto relatívne stručná Deklarácia zahŕňa základné

štandardy, týkajúce sa ĽPO. Aj keď v nej nie sú zahrnuté nové práva, formuluje existujúce práva spôsobom, ktorý reflektuje situácie a úlohu ĽPO. (UN Office of the High Commissioner for Human Rights 2004)

Za kľúčový je možné považovať článok 1 tejto Deklarácie, ktorý predstavuje základný rámec pre činnosť ĽPO a znie: „Každý má právo, ako jednotlivec alebo spoločne s inými, presadzovať a usilovať o ochranu a uplatňovanie ľudských práv a základných slobôd na národnej aj medzinárodnej úrovni.“ Okrem toho je zásadný aj článok 16 Deklarácie, ktorý zas rozpoznáva dôležitosť práce ĽPO: „Jednotlivci, mimovládne organizácie a relevantné inštitúcie plnia dôležitú úlohu pri zvyšovaní verejného povedomia o otázkach súvisiacich so všetkými ľudskými právami a základnými slobodami prostredníctvom výchovy, vzdelávania a výskumu v uvedených oblastiach, aby okrem iného posilnili porozumenie, znášanlivosť, mier a priateľské vzťahy medzi národmi a všetkými rasovými a náboženskými skupinami, nezabúdajúc pri tom na odlišné prostredie a zázemie jednotlivých spoločenstiev a komúní, v ktorom realizujú svoje aktivity.“ Ďalej články 5, 6, 7, 8, 9, 11, 12 a 13 Deklarácie špecifikujú práva, ktoré prináležia každému a každej v súvislosti s ochranou ľudských práv. Medzi tieto práva patrí okrem iného právo pokojne sa stretávať alebo združovať, zakladať mimovládne organizácie, vstupovať do nich a podieľať sa na ich činnosti, právo na informácie v súvislosti s ľudskými právami a ich ochranou, právo slobodne publikovať, poskytovať a šíriť názory, informácie a vedomosti o všetkých ľudských právach, právo predkladať štátnym orgánom kritické pripomienky a návrhy na zlepšenie ich fungovania a upozorňovať na akýkoľvek aspekt ich činnosti, ktorý môže prekážať alebo brániť podpore, ochrane a uplatňovaniu ľudských práv a základných slobôd, zúčastňovať sa nenásilných aktivít proti porušovaniu ľudských práv a základných slobôd a množstvo iných práv. Za osobitne dôležitý je možné považovať článok 7 Deklarácie, ktorý výslovne priznáva právo rozvíjať nové myšlienky a zásady v oblasti ľudských práv, diskutovať o nich a zasadzovať sa o ich akceptáciu, teda formulovať nové ľudské práva alebo ľudskoprávne štandardy a rozširovať tak katalóg ľudských práv chránených medzinárodným právom ľudských práv, ako aj rozsah a kvalitu ochrany jednotlivých práv.

Okrem toho Deklarácia stanovuje aj povinnosti štátov vo vzťahu k ochrane ľudských práv a ĽPO (okrem všeobecnej povinnosti implementovať a rešpektovať ustanovenia Deklarácie, sú povinnosti štátov výslovne upravené v článkoch 2, 9, 12, 14 a 15 Deklarácie). Deklarácia špecifikuje všeobecné povinnosti štátov, napr. zvyšovať povedomie o ľudských právach, zabezpečovať a podporovať vytváranie nezávislých vnútroštátnych inštitúcií na presadzovanie a ochranu ľudských práv, presadzovať a podporovať výchovu v oblasti ľudských práv na všetkých úrovniach vzdelávacieho systému, vrátane vzdelávania relevantných profesií (napr. právnikov a právničiek, policajtov a policajtiiek, atď.). Okrem toho Deklarácia v článku 12 ods. 2 výslovne ukladá štátom povinnosť *„prijatť všetky potrebné opatrenia, aby každému, či už jednotlivo, alebo spoločne s inými, zabezpečil ochranu zo strany kompetentných orgánov voči akejkoľvek forme násillia, hrozby, represálií, diskriminácie de facto i de iure, nátlaku alebo iného svojvoľného konania ako odvetu za to, že legitímne uplatnil práva uvedené v tejto deklarácii“*. Dôležité je podotknúť, že Deklarácia nie je všeobecne právne, ale skôr politicky záväzným dokumentom, avšak aj napriek tomu formuluje zásadné štandardy pre umožnenie efektívnej činnosti a pre zabezpečenie ochrany a bezpečnosti ĽPO. Nič navyše nebráni štátom v tom, aby ustanovenia Deklarácie preniesli aj do právne záväznej národnej legislatívy. Za účelom monitorovania a podpory implementácie Deklarácie vznikol mandát Osobitnej spravodajkyne / spravodajcu OSN pre situáciu ĽPO.

Zaujímavé je, že Deklarácia neprináša konkrétnu definíciu toho, koho je možné považovať za ĽPO. Za určujúcu sa považuje definícia, uvedená v preambule Deklarácie, v ktorej Deklarácia uznáva neoceniteľný prínos „... jednotlivcov, skupín a združení k účinnej eliminácii všetkých foriem porušovania ľudských práv a základných slobôd národov i jednotlivcov, a to aj v súvislosti s ich masovým, flagrantným a systematickým porušovaním, ktoré je dôsledkom apartheidu, akýchkoľvek foriem rasovej diskriminácie, kolonializmu, zahraničnej dominancie alebo okupácie, útokov alebo ohrozovania štátnej suverenity, jednoty alebo územnej celistvosti, ako aj ktoré vyplýva z neochoty uznať právo národov na sebaurčenie a práva každého národa uplatňovať plnú zvrchovanosť nad vlastným bohatstvom a prírodnými zdrojmi [...]“. (UN Office of the High Commissioner for Human Rights 2004)

Takto formulovaná definícia ĽPO je pomerne široká a zahŕňa nielen jednotlivých ĽPO, ale aj samotné ľudskoprávne organizácie. Vzhľadom na skutočnosť, že Deklarácia podrobne nešpecifikuje to, koho je možné považovať za ĽPO, bol na pôde OSN pripravený tzv. *Fact Sheet* č. 29, ktorý špecifikuje rôzne aspekty týkajúce sa ĽPO. Tento dokument stanovuje minimálne štandardy toho, kedy je možné niekoho považovať za ĽPO (viac v sekcii 1.2.). Tieto štandardy boli stanovené z dôvodu, že Deklarácia stanovuje nielen práva, ale aj povinnosti ĽPO. Okrem toho tento dokument uvádza, že nezáleží na tom, či sa ĽPO venuje aktivizmu profesionálne (či už za odmenu alebo dobrovoľnícky), resp. či má na to človek potrebnú „kvalifikáciu“ alebo je jeho činnosť „amatérska“. Takisto tento dokument špecifikuje 9 oblastí, ktorým sa ĽPO najčastejšie venujú, pričom tento výpočet nie je vyčerpávajúci. Medzi tieto oblasti činností patrí: ochrana všetkých práv všetkých ľudí a všade, aktivity na lokálnej, národnej, regionálnej a medzinárodnej úrovni, zbieranie a šírenie informácií o porušení ľudských práv, podpora obetí porušení ľudských práv, aktivity za účelom zabezpečenia zodpovednosti (za porušenie ľudských práv) a ukončenia beztretnosti, podpora lepšieho vládnutia a vládných politik, prispievanie k implementácii ľudskoprávných zmlúv a ľudskoprávne vzdelávanie a školenia. (UN Office of the High Commissioner for Human Rights 2004)

Ochrane ĽPO sa v Európe venuje niekoľko inštitúcií. Spomedzi dokumentov EÚ je doposiaľ najdôležitejšie *Usmernenie EÚ o ľudskoprávných ochrancoch* z roku 2004. Hoci je toto Usmernenie relevantné len vo vzťahu EÚ s tretími krajinami, v ostatných rokoch sa začala EÚ venovať téme ĽPO aj v rámci Únie, či už prostredníctvom rôznych aktov, prijatých na pôde jej jednotlivých inštitúcií alebo v rámci správ o základných právach za jednotlivé roky, vypracovaných Európskou agentúrou pre základné práva (EU Agency for Fundamental Rights). V rámci Rady Európy spadá táto problematika do činnosti Komiséra / komísárky pre ľudské práva. Okrem toho bola na pôde Rady Európy prijatá samostatná *Deklarácia Výboru ministrov o opatreniach Rady Európy v oblasti ochrany ľudskoprávných ochrancov a podpory ich aktivít* z roku 2008. V tejto deklarácii Rada Európy odkazuje na *Deklaráciu OSN o ochrancoch ľudských práv*, ako aj na *Usmernenie EÚ o ľudskoprávných ochrancoch*. Deklarácia Rady Európy obsahuje najmä odporúčania pre štáty vo vzťahu k ĽPO a posilnenie mandátu Komiséra / komísárky pre ľudské práva v tejto oblasti. Okrem toho sa tejto oblasti venuje aj Organizácia pre bezpečnosť a spoluprácu v Európe.

1.2.

Výber respondentov / respondentiek - ľudskoprávných ochrancov a ochrankyň a metódy kvalitatívnej analýzy

Výskumným zámerom projektu „Akým útokom a ako čelia ľudia z ľudskoprávných organizácií?“ bolo mapovanie rôznych skúseností ĽPO v slovenskom prostredí. Zahraničný výskum venovaný ĽPO sa doposiaľ sústredil najmä na tieto kľúčové témy: definícia a využívanie pojmu „ľudskoprávny ochranca / ochrankyňa“; aké riziká ĽPO pociťujú, bezpečnosť a ochrana ĽPO; skúsenosti ĽPO vyplývajúce z kultúry, rodu a diverzity; právne a administratívne nástroje útlaku ĽPO; efektivita ochranných nástrojov; stratégie ochrany, ktoré ĽPO volia; tvorba podporného prostredia pre ochranu ľudských práv; technológie a digitálna bezpečnosť ĽPO (Nah et al. 2013, s. 403). Z vyššie uvedených sme zvolili niekoľko oblastí, pričom sme sa zamerali predovšetkým na rôzne interakcie ĽPO so štátnymi aktérmi, neštátnymi aktérmi (napr. mimovládnyimi organizáciami či širšou verejnosťou) i médiami. Zaujímalo nás tiež vnímanie vlastného bezpečia zo strany ĽPO, skúsenosti s diskurzom a rétorikou namierenou proti ĽPO i dopady ľudskoprávneho aktivizmu na ich súkromie - napr. na ich vzťahy alebo zdravie. Vo výskumných rozhovoroch nás tiež zaujímalo či sa ĽPO venujú mapovaniu situácie ľudských práv na Slovensku a poskytujú tieto informácie národným či medzinárodným inštitúciám. Z výskumných rozhovorov vyplynulo, že väčšina zapojených ĽPO nejakým spôsobom participuje na týchto aktivitách.

Jednou z kľúčových otázok dizajnu výskumu bol výberový súbor respondentov a respondentiek. Vychádzali sme pri tom zo základnej definície ĽPO v dokumentoch Organizácie spojených národov, ktoré pre ĽPO stanovujú tri charakteristiky:

1. ĽPO uznáva univerzálnosť ľudských práv,
2. pri určení toho, koho možno považovať za ĽPO nezáleží na tom, kto má pravdu alebo kto sa mylí (rozhodujúce je, či sa ĽPO venuje ochrane určitého ľudského práva),
3. ĽPO by mali svoje požiadavky a aktivity vykonávať pokojným spôsobom a mali by sa snažiť o zapojenie do mierových (nenásilných) aktivít (Eguren Fernández & Patel 2015).

Táto definícia uznáva ĽPO s ohľadom na ich „aktivistické“ aktivity, nie nevyhnutne ich inštitucionálne zázemie. Napríklad neberie ohľad na to, či sú súčasťou ľudskoprávnej (mimovládnej) organizácie alebo majú v danej oblasti ľudských práv formálne vzdelanie (Mitchell 2019). Takáto definícia napríklad priznáva status ĽPO aj ľuďom pôsobiacim v akademickej sfére, právnikom a právničkám, novinárom a novinárkam, či zdravotníkom a zdravotníčkam (Quinn & Levine 2014). Vychádzajúc z vyššie uvedenej definície, bolo kľúčovým indikátorom pre výberový súbor tohto kvalitatívneho výskumu pôsobenie ĽPO mimo štátneho sektora, teda v súkromnej alebo mimovládnej sfére.

V tomto kvalitatívnom výskume sme sa primárne chceli zamerať na ĽPO, ktoré sú ženami a / alebo sa identifikujú ako LGBTIQ ľudia (len jeden z respondentov nespĺňal túto charakteristiku). Väčšina ĽPO zároveň pôsobí alebo pôsobila v oblasti rodovej rovnosti alebo v oblasti práv LGBTIQ ľudí. Ide teda o ĽPO, ktorých a ktoré Osobitná spravodajkyňa OSN pre situáciu ĽPO v roku 2011 označila ako mimoriadne ohrozenú skupinu.

Ako výskumný kolektív sme začali identifikáciou kľúčových mimovládnych organizácií v slovenskom prostredí, ktoré sa venujú vyššie uvedeným témam. Následne sme na základe našich znalostí tohto sektora zostavili zoznam potenciálnych respondentov a respondentiek, ktoré sme postupne oslovovali.

Proces zberu dát sme ukončili, keď náš výberový súbor dosiahol počet 15 respondentov a respondentiek. Do výberového súboru sa dostalo množstvo ĽPO, ktorí a ktoré pôsobia aj vo formalizovanej organizácii mimovládneho sektoru, nebolo to však pravidlom - niektoré ĽPO s mimovládnyimi organizáciami len spolupracujú, resp. v minulosti spolupracovali a sú súčasťou skôr neformálnych iniciatív. Vo výberovom súbore sa tiež objavilo viacero ĽPO, ktorí a ktoré pôsobia v organizácii poskytujúcej služby špecifickej skupine klientov / klientok.

V nasledujúcej tabuľke uvádzame zoznam všetkých respondentov a respondentiek, zapojených do výskumných rozhovorov, spolu s dátumom uskutočnenia rozhovoru. Z dôvodu ich ochrany uvádzame všetkých ĽPO pod pseudonymami, anonymizáciu sme využili tiež pri spracovaní a reportovaní dát. Z toho istého dôvodu neuvádzame mimovládne organizácie, v ktorých pôsobia, ale len oblasť ľudských práv, ktorej sa ĽPO venujú:

Respondentka/respondent (ĽPO vystupuje pod pseudonymom)	Oblasť ľudských práv	Dátum výskumného rozhovoru
Sylvia	práva rasových, etnických a národnostných menšín	05. 10. 2022
Marta	ženské a reprodukčné práva	08. 12. 2022
Simona	práva rasových, etnických a národnostných menšín	07. 10. 2022
Hana	ženské a reprodukčné práva	11. 11. 2022
Anna	ženské a reprodukčné práva	03. 10. 2022
Františka	ženské a reprodukčné práva	22. 11. 2022
Angelika	práva sociálne vylúčených skupín	14. 09. 2022
Judita	práva sociálne vylúčených skupín, environmentálne práva	02. 09. 2022
Milada	ženské a reprodukčné práva, práva LGBTIQ ľudí	12. 09. 2022
Zuzana	ženské a reprodukčné práva	30. 09. 2022
Elena	práva LGBTIQ ľudí	29. 09. 2022
Maja	práva sociálne vylúčených skupín	16. 11. 2022
Henrich	práva osôb so zdravotným znevýhodnením	03. 09. 2022
Ján	práva LGBTIQ ľudí	15. 09. 2022
Marek	práva LGBTIQ ľudí	29. 09. 2022

Všetky výskumné rozhovory naratívneho a kognitívneho charakteru boli následne prepísané a zápisy v elektronickej podobe boli ďalej analyzované softvérom, určeným pre kvalitatívny a zmiešaný výskum - MAXQDA. S cieľom venovať sa skúsenostiam ĽPO v horeuvedených oblastiach sme zvolili tzv. „*tematickú analýzu*“ (Boyatzis 1998).

2.

Skúsenosti ľudskoprávných ochrancov a ochrankýň so štátom - jeho inštitúciami, lokálnymi autoritami a politickými elitami

Téma spolupráce a skúseností so štátnymi aktérmi - inštitúciami (napr. jednotlivé ministerstvá alebo výbory), nezávislými orgánmi štátu (úrad verejného ochrancu práv, resp. úrady komisárov pre práva špecifických skupín), lokálnymi inštitúciami a autoritami (obce a VÚC) i politickými elitami, bola najrozsiahlejšou témou výskumných rozhovorov s ĽPO a obsahovala niekoľko čiastkových tém. Túto sekciu otvárame témou štátu a ochrany ľudských práv, ďalej nasledujú pozitívne skúsenosti so spoluprácou so štátnymi aktérmi a rôzne negatívne skúsenosti ĽPO, vyplývajúce zo vzájomnej interakcie. Túto sekciu uzatvárame prehľadom rôznych stratégií, ktoré ĽPO volia, aby sa vyhli konfliktom so štátnou mocou a útlaku z ich strany, ako aj stratégiám, ktoré volia, aby mohli s centrami moci naďalej spolupracovať.

2.1.

Štát a ochrana ľudských práv

ĽPO, zapojení a zapojené do výskumných rozhovorov, hovorili o svojej aktivistickej práci či práci poskytovania služieb cieľovým skupinám, pričom sa tiež vyjadrovali na tému podpory ľudských práv zo strany štátnych aktérov a z toho vyplývajúcej spolupráce štátnych aktérov s ĽPO. Viacerí a viaceré ĽPO vyjadrili názor, že podpora a ochrana ľudských práv zo strany štátnych aktérov na Slovensku závisí od toho, kto je zvolený do politických funkcií, resp. aké sú hodnoty politických elít, ktoré pôsobia v centrách moci (napr. v Národnej rade SR, či na ministerstvách). Angelika napríklad hovorila o tom, že niektoré oblasti ochrany ľudských práv sú pre súčasnú vládu relevantné, zatiaľ čo iné nie - napr. ako podpora práv LGBTIQ ľudí či ľudí pracujúcich v sexbiznise. Anna tiež hovorila o tom, aké má toto vytváranie hierarchie ochrany ľudských práv na lokálnej úrovni vplyv na jej prácu:

„Napadne ma taká asociácia, keď sa pozriem na tváre našich premiérov a premiérok, tak mali sme ľahšie časy za Dzurindu a Radičovej, ťažšie časy za Mečiara a za Fica, to tiež nebolo ideálne, ale teraz je to akože masaker. Pretože tie sily, ktoré sú v priamom rozpore s princípmi právneho štátu a ľudskoprávnej agendy, tak teraz sa mi zdá, že je to naozaj asi to najhoršie obdobie, ktoré som v tomto zažila. A mení sa to veľmi. Niekedy je zaujímavé, že je v rozpore tá línia, akoby na tej štátnej úrovni, aj na tej regionálnej. Možno to bude znieť divne, ale v čase, keď bol premiérom Fico, my sme mali za župana [člena strany SMER-SD], tak v zásade to nebolo pre nás až také hrozné, pretože príliš do nás nerýpali a táto agenda bola akceptovaná. Nehovorím, že nejak veľkolepo podporovaná, ale minimálne akceptovaná.“ (Anna, 03. 10. 2022)

Podľa ĽPO teda prístup k ochrane ľudských práv na Slovensku závisí od cyklov volieb, pričom takéto vymieňanie nielen politických elít, ale aj úradníkov a úradníčok v lokálnych štruktúrach moci a verejnej správy, spomaľuje prácu viacerých ĽPO, ktorí či ktoré závisia od spolupráce s nimi. Marek to pomenoval nasledovne:

„To, čo zisťujeme, je to, že je to na veľmi tenkých nohách, že strašne veľa závisí od toho, kto je vo vláde, kto je v parlamente, akých tam máme ľudí – pretože to, že dnes máme nejak nastavené pravidlá, to že sa to zlepšuje je super, ale keď príde nový parlament a nová vláda, tak veľmi rýchlo sa to môže zmeniť a to práve podľa mňa je ten komplexný problém – že u nás to stále nie je o nejakom nastavení spoločnosti a vnímaní potreby ochrany ľudských práv celkovo naprieč tou spoločnosťou.“ (Marek, 29. 09. 2022)

Viacero ĽPO sa však v rozhovoroch sústredilo na zmeny, ktoré priniesli parlamentné voľby v roku 2020, pričom pomenovali štyri konkrétne trendy, ktoré majú vplyv na ich aktivistickú prácu:

1. Podľa viacerých ĽPO sa posilnila politická rétorika, ktorá je:
 - a) stigmatizujúca voči konkrétnym skupinám ľudí / menšinám (napr. voči LGBTIQ ľuďom),
 - b) polarizujúca a namierená proti samotným ĽPO a zároveň vytvára hranice a obmedzenia aj pre politické elity, ktoré sú naklonené ochrane a dodržiavaniu ľudských práv. Jej prehlbovanie a šírenie v hlavnoprúdovej politickej komunikácii podľa ĽPO zhoršuje situáciu a postavenie ich cieľových skupín, resp. ich klientov a klientok. Jej výsledkom je na jednej strane neplnenie si záväzkov ochrany práv marginalizovaných skupín zo strany štátu, a teda ďalšie zhoršenie kvality ich života, na druhej strane jej prenikanie k širšej verejnosti (viď sekcia 8. *Názory verejnosti na ochranu ľudských práv a na ochrancov a ochrankyne ľudských práv*).
2. S novou zostavou poslancov a poslankyň v Národnej rade SR (vrátane posilnenia kolektívu extrémnej pravice), ako aj s novými politickými elitami vo vláde, sa posilnili pozície tzv. „neokonzervatívneho“ hnutia a občianskeho sektora „konzervatívneho a kresťanského“ politického spektra, ktoré aktívne vystupujú proti rôznym politikám a iniciatívam za rodovú rovnosť, sexuálne, či reprodukčné práva. Ako negatívny pomenovalo tento trend aj Slovenské národné stredisko pre ľudské práva (2022). Z rozhovorov výskumu, ktoré uskutočnilo Stredisko s aktivistkami za reprodukčné a sexuálne práva, vyplynulo, že vplyv spomínaných aktérov mimovládneho sektora vedie tieto k neustálej potrebe „reakčného aktivizmu“, ktorý im odoberá kapacity, ktoré potrebujú, aby sa mohli venovať progresívnym aktivitám a kritikám (ďalej viď sekcia 4. *Skúsenosti ľudskoprávnych ochrancov a ochrankyň s neštátnymi aktérmi - širšia verejnosť a jednotlivci*).
3. Výsledkom pôsobenia novozvolených politických elít, v spolupráci s už spomínaným neokonzervatívnym mimovládnym sektorom, je odmietanie právnych a politických záväzkov krajiny voči ľudským právam (napr. odmietnutie ratifikácie tzv. Istanbulského dohovoru), či zmeny kurzu predchádzajúcich verejných politík a okliešťovanie ochrany niektorých práv (napr. pozastavenie platnosti smernice Ministerstva zdravotníctva SR o právnej a medicínskej tranzícii pre transrodových ľudí, či série legislatívnych návrhov obmedzujúcich prístup k interrupciám).
4. Pre viacerých ĽPO, ktorí a ktoré sa venujú oblasti rodovej rovnosti, právam žien, sexuálnym a reprodukčným právam, predstavujú horeuvedené trendy istú prekaritu, ktorá sa materiálne prejavuje napríklad nedostatkom financovania ich aktivistickej práce zo strany štátu. Opäť ide o trend, ktorý popísalo aj Slovenské národné stredisko pre ľudské práva (2022). Aj ĽPO, ktoré takúto prekaritu zatiaľ silne nepociťujú, majú aktívne obavy z budúcnosti. Svoje pocity opísala

napríklad Zuzana, ktorej organizácia poskytuje sociálne, právne a psychologické služby klientkam:

„Ja mám rada svoju prácu, rada to robím, ale pokiaľ tu nebude podpora zo strany ministerstiev, zo strany štátu pre organizácie, ktoré môžu klientkam zabezpečiť to poradenstvo, tým pádom ja nebudem mať robotu. Takže samozrejme to nastavenie – nie len spoločnosti, ale aj tých, čo rozhodujú, kam financie a akým spôsobom, tak to je pre nás absolútne kľúčové, lebo ak toto nebude, tak tým pádom ani tá pomoc nebude.“ (Zuzana, 30. 09. 2022)

2.2.

Pozitívne skúsenosti so spoluprácou s aktérmi štátu a predstaviteľmi inštitúcií

Aj keď nie všetci a všetky ĽPO, s ktorými sme uskutočnili výskumné rozhovory, aktívne spolupracovali so štátnymi aktérmi či organizáciami, pre ľudskoprávny aktivizmus je charakteristické, že ĽPO vyhľadávajú spoluprácu s rôznymi aktérmi, vrátane štátnych inštitúcií. Mnohí a mnohé ĽPO nadväzujú spoluprácu s jednotlivcami i so štátnymi inštitúciami s cieľom vplývať na tvorbu verejných politík, či aktívne verejný sektor vzdelávať (Marcinkutė 2011). Viacerí a viaceré ĽPO, zapojení/é do výskumných rozhovorov, pomenovávali pozitívne skúsenosti spolupráce so štátnymi (národnými i lokálnymi) aktérmi, aj príklady pozitívnych zmien v témach ľudských práv, ktorým sa venujú alebo venovali (napr. spolupráca pri zmenách legislatívy). Niektorí a niektoré ĽPO majú tieto skúsenosti pomerne nedávne, iní a iné skôr pomenovávali ako tie, s ktorými mali pozitívnu skúsenosť, predchádzajúce vlády (národné i lokálne). Napriek tomu sa však objavuje aj kritika legislatívnych zmien na Slovensku, ktoré viacerí a viaceré ĽPO vnímajú ako nedostatočné, keďže vedú k slabej vymožitelnosti práva na Slovensku (napr. Antidiskriminačného zákona). Hovorila o tom aj Anna:

„Problém je vymáhanie [legislatívy]. Mám niekedy pocit, že [...] by sme sa mali omnoho viacej zaoberať aj tým, čo som pôvodne študovala, tým vzdelávaním dospelých. Naozaj by sme mali edukovať sudcov, policajtov, sociálnych pracovníkov. Ale nie v zmysle, že workshopov, vzdelávania čo robíme, ale v zmysle na jednotlivých prípadoch. Zrejme by sme tam naozaj mali dávať paragrafové znenia a zrejme vysvetľovať, čo niektoré paragrafy znamenajú. A nikdy ma nenapadlo, že to budeme musieť robiť my, zdola. Vždy som očakávala od nich, že keď sa vydá nejaká legislatívna norma, tak kedysi bolo dobrým zvykom vydať k tomu aj vykonávací predpis. Teraz aj tie predpisy sú, buď sa nevydávajú vôbec, alebo sú úplne nepochopiteľné, alebo len opakujú paragrafové znenia. A tým sa stáva, že súd od súdu, obvodné oddelenie od obvodného oddelenia na polícii, každý si to vysvetľuje inak.“ (Anna, 03.10. 2022)

Opäť sa však objavuje argument, že pozitívna spolupráca ĽPO so štátnymi aktérmi a inštitúciami závisí od toho, či budú do politických funkcií (na lokálnej a národnej úrovni) zvolení aktéri podporujúci konkrétne hodnoty spojené s ľudskými právami. ĽPO sa napríklad vyjadrovali pozitívne o vedeniach Magistrátu mesta Bratislava a Banská Bystrica v roku 2022. Angelika si napríklad cenila zlepšenie komunikácie:

„Takže určite pozitívna zmena je na úrovni Bratislavy, hlavného mesta, na úrovni magistrátu. Tá komunikácia je, za posledné 4 roky, odkedy je Vallo primátorom, zas povedzme si úprimne, je to úplne iné. Vidno, že postavili tú sociálnu sekciu, ktorá s nami komunikuje... tiež vidíme záujem o to, aby

podporovali projekty, ktoré sa sústredia na ľudí bez domova alebo ľudí, ktorí užívajú drogy. Takže toto je určite veľká zmena – pozitívna.“ (Angelika, 14.09. 2022)

Avšak záujem politických elít na lokálnej úrovni môže mať aj negatívny dôsledok na prácu ĽPO. Milada a Angelika napríklad hovorili o tom, ako takýto trend vedie k odlivu aktivistov a aktivistiek z neziskového sektora. Rozširovanie agendy lokálnych aktérov a inštitúcií vedie k nevyhnutnému zvyšovaniu počtu zamestnancov a zamestnankýň, alebo k ich obmene. Nových zamestnancov a zamestnankyne podľa ĽPO hľadajú aj medzi aktivistami a aktivistkami, pôsobiacimi v mimovládnom sektore, pričom následne tieto odborníčky a odborníci v mimovládnom sektore chýbajú.

Je však nutné opäť zdôrazniť, že takéto ideologické obmieňanie politických elít v centrách moci, predstavuje pre ĽPO prekérnu situáciu, keďže s politickými elitami na najvyšších miestach sa často menia aj úradníci a úradníčky, ktorí a ktoré majú vplyv na ich prácu. Napriek častým vyjadreniam o problematických trendoch, ktoré priniesla výmena politických elít po voľbách v roku 2020, hovorili ĽPO o niektorých inštitúciách verejného sektora ako o ich stabilných a kľúčových spojencoch, ktorí sú im naklonení a s ktorými sa preto snažia zámerne spolupracovať. Išlo napríklad o Ministerstvo spravodlivosti, Fond na podporu umenia, Slovenské národné stredisko pre ľudské práva, Verejnú ochrankyňu práv (2017-2022) alebo Komisárku pre zdravotne znevýhodnených. Marek svoje skúsenosti s týmito inštitúciami popísal v širšom kontexte ochrany ľudských práv na Slovensku:

„Čiže pre mňa je akoby taká kontrolka, že akokoľvek populistické je to, proste zákony a toxické záležitosti vo vrcholovej politike sa dejú, tak vnímam tie mechanizmy podpory občianskej spoločnosti ako nie až tak akoby ohrozené, [...] na rozdiel od Maďarska. Ešte furt sa cítim akoby slobodný v tom, že áno, napíšem nejaký grant, ktorý sa týka ľudských práv a mám nejakú férovú šancu, alebo máme ako organizácia, ho [má] šancu získať – že to je akoby stabilizované, no neviem aký je trend a vývoj.“ (Marek, 29.09. 2022)

2.3.

Nedostatok spolupráce, odmietanie či ignorovanie ľudskoprávných ochrancov a ochrankyň zo strany aktérov štátu a predstaviteľov či predstaviteľiek inštitúcií

Zahraničná literatúra pomenováva rôzne skúsenosti ĽPO s útlakom zo strany štátnych aktérov a inštitúcií na lokálnej i národnej úrovni (Nah et al. 2013, Quinn & Levine 2014). Z výskumných rozhovorov so slovenskými ĽPO však vyplynulo, že oveľa častejšie sú v ich prípade skúsenosti, ktoré by sme mohli pomenovať ako nedostatok spolupráce, odmietanie či ignorovanie ĽPO. Pre viacerých a viaceré ĽPO je však efektívna spolupráca so štátnymi aktérmi či inštitúciami nevyhnutná. Zároveň je nutné zdôrazniť, že: *„bezpečné a podporné prostredie pre obhajcov a obhajkyne ľudských práv zahŕňa existenciu priaznivého právneho a inštitucionálneho rámca, prístup k spravodlivosti, efektívne a nezávislé vnútroštátne inštitúcie na ochranu a podporu ľudských práv, účinné politiky ochrany a verejnej podpory [...]“* (Slovenské národné stredisko pre ľudské práva 2022, s. 90). Nedostatočne vytvorené podmienky spolupráce medzi štátom a ĽPO tak môžeme vnímať ako zmenšujúci sa demokratický priestor ich pôsobenia a signál ohrozenia ochrany ľudských práv v krajine.

V rozhovoroch s ĽPO sa objavili rôzne skúsenosti a praxe, ktoré sem môžeme zaradiť:

- A) predstieraná spolupráca štátnych aktérov len navonok, napr. povinnosť vypočuť si ĽPO, ktorá však nevedie k žiadnemu (pozitívnemu) výsledku;
- B) nezáujem štátnych aktérov (úradníkov a úradníčok vo verejnom sektore) komunikovať s ĽPO - t. j. získavať od nich informácie o porušovaní práv a o kvalite života marginalizovaných skupín, ako aj poskytovať im informácie. Zatiaľ čo Milada hovorila o tom, že medzi aktuálnymi poslancami a poslankyňami Národnej rady SR nachádza viac takých, ktorí a ktoré odpovedajú na emailovú komunikáciu, Hana zas hovorila o konkrétnom ministerstve, ktoré od roku 2020 zriedkavo odpovedá na tzv. infožiadosti (v zmysle zákona č. 211/2000 Z. z. o slobodnom prístupe k informáciám). Judita sa zas sťažovala na to, že štátne inštitúcie neposkytujú informácie na svojich webových stránkach tak, ako by mali.
- C) nedostatok vzdelania a prístupu k informáciám o problematike ľudských práv zo strany štátnych aktérov a profesií, vykonávajúcich verejnú politiku v oblasti ľudských práv (napr. sudy a polícia). Zuzana, ktorá pracuje s klientkami a často sa stretáva so štátnymi inštitúciami, poukazovala na nedostatok vzdelania a právneho povedomia:
- „Podľa mňa je to stále tým, že neni to ešte úplne v tej praxi zaužívané, že nie sú úplne naučení, či už na polícii, prokuratúre alebo na súde, že obeť naozaj majú to právo, majú právo sa hájiť, majú právo si uplatňovať svoje práva a [...] s týmto bojujeme a ešte zopár rokov určite budeme bojovať.“ (Zuzana, 30.09. 2022)*
- D) neakceptovanie ĽPO a ich mimovládnych organizácií ako relevantných (expertných) aktérov na národnej i lokálnej úrovni bez uvedenia dôvodov. Túto skúsenosť napríklad popisovala Hana:
- „Stretli sme sa s ignoráciou, stretli sme sa s takým veľkým dešpektom a slabou komunikáciou, napríklad na tom ministerstve, že naozaj nám tam dávali pocítiť, že my pre nich nie sme relevantný partner, že proste nejakým spôsobom nami opovrhujú.“ (Hana, 11.11. 2022)*
- E) nedostatok uznania a podpory aktivistickej práce od štátnych a lokálnych aktérov. ĽPO pomenovávali nedostatok podpory od aktérov v prípadoch, keď bola proti ĽPO a ich mimovládnym organizáciám vytvorená opozícia, či už zo strany politických elít alebo verejnosti (napr. na spoločných stretnutiach MVO, štátnych či lokálnych predstaviteľov a neštátnych predstaviteľov, prípadne predstaviteľov MVO konzervatívneho spektra).
- F) selektívne poskytovanie financií preferovaným mimovládnym organizáciám a „nadbytočné“ preskúmavanie financovania a projektového manažmentu. Anna napríklad hovorila o financovaní od lokálnych autorít, pričom mala pocit, že ich organizácia prechádza oveľa prísnejšou kontrolou ako iné mimovládne organizácie. Nedostatočný prístup k financovaniu je samostatným aspektom pôsobenia v ľudskoprávnej mimovládnej organizácii, ktorý má vplyv nielen na fungovanie týchto organizácií, budovanie stabilných tímov a kontinuálneho poskytovania služieb, ale aj na jednotlivých/é ĽPO, ich prácu a kvalitu života.
- G) prijímanie opatrení a rámcovanie verejných politík (napr. cez jazyk), ktoré vylučuje niektoré mimovládne organizácie a ĽPO a zároveň zas preferuje iné (napr. aj ako externých expertov a expertky), a to bez jasne definovaných a sprístupnených pravidiel. Vo výskume Slovenského národného strediska pre ľudské práva (2022) sa objavuje tiež kritika štátnych inštitúcií ako

nedostatočne otvorených pre spoluprácu s ĽPO - napr. nedostatočné prizvanie do procesu tvorby verejných politík, ktoré je ďalej len umocňované nezáujmom o spoluprácu s konkrétnymi ĽPO alebo mimovládnyimi organizáciami.

Tieto skúsenosti a praxe uvádzame ako príklady nedostatočnej spolupráce, či odmietania a ignorovania ĽPO zo strany štátnych aktérov. Nasledujúca sekcia sumarizuje ďalšiu problematickú prax, kedy štátni aktéri zasahujú do práce ĽPO alebo ju zámerne obmedzujú.

2.4.

Zasahovanie aktérov štátu a predstaviteľov inštitúcií do práce ľudskoprávných ochrancov a ochrankyň

Aktuálny zahraničný výskum poukazuje na rôzne skúsenosti ĽPO s útlakom zo strany štátnych aktérov či inštitúcií. Môže ísť napríklad o aktérov či aktérky z oblasti súdnictva, polície, lokálnych autorít, bezpečnostných služieb aj o politické elity. V zahraničí nie sú zriedkavé skúsenosti so svojvoľným zatýkaním, vyhrážkami, obťažovaním, súdnymi vyšetrovaniami i násilím a vraždami. Na ĽPO zároveň môžu mať veľký vplyv taktiky umlčovania, ako napríklad obmedzovanie práva združovať sa, práva na informácie, či práva na slobodu pohybu (Nah a kol. 2013), resp. právne normy, ktoré sa týkajú „verejného poriadku“ (Jilani 2014), i obmedzovanie financovania zo strany štátu (Warso, Godzisz a Bychawska-Siniarska 2016).

Aj v rozhovoroch s ĽPO pôsobiacimi na Slovensku sa objavilo niekoľko príkladov praktík, kedy štátni aktéri (na národnej i lokálnej úrovni) zasahovali do práce ĽPO alebo zámerne obmedzovali ich prácu:

- A) blokovanie verejných politík a práce ĽPO z ideologických dôvodov, či klientelizmu - objavili sa príklady tejto praxe zo strany ministerstva, mestského zastupiteľstva i individuálnych politických aktérov. Františka a jej mimovládna organizácia zápasí už 8 rokov so snahami lokálnych politických aktérov (na úrovni samosprávy) pripraviť ich o priestor, v ktorom pôsobí jej organizácia:
„V zásade je to osemročný, permanentný boj, ktorý je už tak vyčerpávajúci, že už mám posledný rok pocit, že už neviem, že či chcem ísť v tomto ďalej. A posledné voľby vlastne ukázali, že najbližšie štyri roky sa tu zase nič nezmení.“ (Františka, 22. 11. 2022)
- B) vyhrážanie sa a osočovanie od (lokálnych) poslancov/poslankyň či od lokálnych médií afiliovaných s lokálnymi politickými elitami. Anna a jej mimovládna organizácia napríklad v minulosti dostala od vysokopostaveného politika na lokálnej úrovni list, v ktorom ich organizáciu označoval za „šíriteľky filozofie smrti“.
- C) zasahovanie polície do práce ĽPO – obmedzovanie práce/poskytovania služieb, či zisťovanie informácií o klientoch a klientkách, ktoré obmedzuje a ohrozuje prácu ĽPO. Takúto prax vnímali ĽPO ako isté prekračovanie kompetencií polície.
- D) nedostatok financovania z ideologických dôvodov, či nedostatok a rušenie grantových výziev. Milada uviedla ako príklad nedostupnosť financovania iniciatív rodovej rovnosti z grantových možností Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny SR, Marek zas spomenul rok 2019, kedy Ministerstvo kultúry odmietlo finančne podporiť podujatia, zamerané na podporu LGBTIQ ľudí.

Okrem skúseností, ktoré ĽPO s touto praxou už majú, sa objavili aj obavy u viacerých ĽPO, že ak horeuvedené trendy, nastolené po voľbách 2020 budú pokračovať, môže byť v budúcnosti ohrozená ich činnosť.

Už pred skoro dvoma dekadami Marček (2004) pozoroval dve tendencie vo financovaní občianskeho sektoru na Slovensku. Na jednej strane to bol v tom období postupný pokles disponibilných zdrojov zo zahraničia (príkl.: koniec rozvojového financovania po vstupe Slovenska do EÚ), no zároveň v tom čase ako pozitívny trend vnímal nárast verejných zdrojov a štrukturálnych fondov, či financovanie občianskeho sektoru z asignácie 2% zo zaplatenej dane. Viacerí a viaceré ĽPO vo výskumných rozhovoroch vnímali nestabilné financovanie mimovládneho sektora a svojej vlastnej práce ako kľúčový faktor, ktorý ovplyvňuje aktivistickú prácu aj kvalitu ich života. Nedostupnosť a prekarita financovania boli v ostatnom čase pomenované Slovenským národným strediskom pre ľudské práva (2022) ako negatívny aspekt pôsobenia ĽPO, ktorý obmedzuje demokratický priestor pre ich pôsobenie v krajine. Obmedzovanie dostupného financovania zo strany štátu z ideologických dôvodov odmietania ľudskoprávnej agendy sexuálnych či reprodukčných práv je však v ostatnom čase rozšíreným trendom v celej strednej Európe, ktorý Krizsán a Roggeband (2021) zaraďujú pod symptómy obmedzovania občianskeho sektoru a tzv. „demokratického ústupu“ (z angl. *democratic backsliding*).

2.5.

Stratégie ľudskoprávných ochrancov a ochrankyň vo vzťahu k aktérom štátu a predstaviteľom inštitúcií

Uvedené praxe zasahovania do práce ĽPO či odmietanie spolupráce s nimi, vedú viaceré a viacerých ĽPO k rozvoju stratégií, ako sa voči takýmto praxiam brániť, resp. ako naďalej udržiavať so štátnymi aktérmi a inštitúciami vzťah nevyhnutný pre ich aktivistickú prácu (Marcinkutė 2011, Nah et al. 2013). Marta napríklad hovorila o tom, že jej kolektívna iniciatíva nemá záujem získať finančné zdroje od štátu z hodnotových dôvodov. Niektorí a niektoré ĽPO však hovorili napríklad o tom, že snaha vzdelávať verejný sektor v oblastiach ľudských práv sa bez pozitívneho vzťahu so štátnymi aktérmi nezaobíde. Dôležité sú však tiež reakčné taktiky, ktoré ĽPO využívajú, aby poukazovali na útlak zo strany štátu a bránili sa voči nemu za pomoci národných i medzinárodných nástrojov. ĽPO ako stratégie môžu voľiť protestné akcie a bojkoty, aj priame akcie ako je napríklad občianska neposlušnosť. Iní a iné ĽPO ďalej volia ako stratégiu medializáciu, či sprístupňovanie informácií o tejto škodlivej praxi, napr. cez demonstrácie a kolektívne a individuálne protestné akcie, či ciele aktivy na sociálnych sieťach.

Medzi stratégiami, ktoré pomenovávali ĽPO pôsobiaci a pôsobiace na Slovensku, nachádzame už spomínanú snahu medializovať prax útlaku zo strany štátnych a lokálnych aktérov. S cieľom naďalej spolupracovať so štátnymi aktérmi, ĽPO hovorili o stratégií špecifického rámcovania konkrétnej oblasti ľudských práv s cieľom vyhnúť sa konfliktným aspektom danej oblasti. Ďalej hovorili o praxi vyhýbania sa konkrétnym aktérom a inštitúciám, s ktorými mali ĽPO v minulosti negatívne skúsenosti a sústreďenie sa na spoluprácu s inými. Popisuje to napríklad Hana:

*„Akože začali sme sa viac obracať na tie samosprávy, ale nemáme zase v úmysle pustiť nejako tie inštitúcie, lebo je to ich zodpovednosť. Takže v tom zmysle, že by sme im dali pokoj, tak to nie určite.“
(Hana, 11.11. 2022)*

3.

Skúsenosti ľudskoprávných ochrancov/kýň s neštátnymi aktérmi- mimovládny sektor

Zahraničný výskum ukazuje, že ĽPO môžu mať skúsenosti s obťažovaním, určitými formami násilia či vyhrážkami, alebo nekorektným prístupom nielen zo strany štátnych aktérov, ale i zo strany tých neštátnych, napríklad od občianskych združení, profesijných združení, či polovojenských skupín. Závažnými taktikami zastrašovania a obťažovania ĽPO zo strany neštátnych aktérov môžu byť napr. trestné oznámenia alebo občianske žaloby za ohováranie a poškodzovanie dobrého mena (Nah a kol. 2013). Avšak aktuálne politické a legislatívne nástroje, akými sú napríklad už spomínaná *Deklarácia OSN o ochrancoch ľudských práv*, či *Usmernenie EÚ o ľudskoprávných ochrancoch*, sa vôbec nevenujú neštátnym aktérom ako potenciálnym hrozbám (Donders 2016).

Výskumné rozhovory so slovenskými ĽPO sa venovali celému spektru neštátnych aktérov - napr. iným občianskym združeniam, mimo-parlamentným politickým stranám, cirkvám či profesijným združeniam. Rozhovory sa primárne venovali téme negatívnych skúseností, pričom ĽPO pomenovali päť typov negatívnych skúseností s inými (nie ich vlastnými) mimovládnymi organizáciami:

1. negatívne skúsenosti s mimovládnymi organizáciami v rámci tej istej oblasti ľudských práv i ideologického nastavenia. Najčastejšie ide o konflikty o limitované zdroje, spory o diskurzívne rámcovanie témy, či nedostatočná vzájomná dôvera a podpora. Medzi ĽPO sa opakovali názory, že v ich oblasti ochrany ľudských práv panuje nedostatok spolupráce a sieťovania, ktoré by mohlo napr. viesť ku zdieľaniu skúseností.
2. negatívne skúsenosti s mimovládnymi organizáciami v rámci tej istej oblasti ľudských práv, no odlišného ideologického/hodnotového nastavenia. V tomto prípade išlo o konflikty ideologické či hodnotové medzi jednotlivými mimovládnymi organizáciami - napr. konflikty o tom, ako k marginalizovanej skupine ľudí pristupovať, resp. aké riešenia by mali byť vytvorené pre konkrétne problémy. Simona, ĽPO venujúca sa právam Rómov a Rómok na Slovensku, napríklad popisovala mimovládne organizácie, s ktorých postupmi sa nestotožňovala:

„Alebo napríklad keď prišli tieto organizácie do rómskych osád, tak oni bez opýtania vstúpili do toho ich príbytku, do toho domu. Oni sa neopýtali, či môžu k nim vstúpiť, či môžu niečo prediskutovať. Oni tam hneď vstúpili, [...] viete si predstaviť, že by do rodinného domu, otvoríte bránu, príde ku vám cudzí človek, a len tak vstúpi do dverí, a bude chcieť od vás nejaký rozhovor? To by bolo nemysliteľné. Takže sme sa snažili, vždy keď sme takéto niečo videli, a to sa dialo veľmi často, na to upozorniť. A upozorňovali sme na to takým spôsobom, že sme začali o tom písať.“
(Simona, 07. 10. 2022)

3. negatívne skúsenosti s mimovládnymi organizáciami, ktoré pracujú v inej oblasti ľudských práv. V tomto prípade dvaja respondenti hovorili o sociálnej stigmatizácii LGBTIQ aktivizmu (z dôvodu predsudkov) zo strany iných ľudskoprávných aktivistov/aktivistiek.

„My sme jeden [pochod] rámcovali tak, že ide o sociálnu spravodlivosť, ktorá súvisí s ekologickou spravodlivosťou. Hej, keď hovoríme o ekologickej spravodlivosti, tak hovoríme o všetkých ľuďoch bez ohľadu na ich sexuálnu orientáciu, pôvod, národnosť a neviem čo. Tak sme oslovili aj ekologické organizácie, od ktorých sme odzvu nemali. Žiadnu, že teda [pochod] nepodporia alebo sa neprihlásia k tomu. [...] akože tí ľudia, ktorí zachraňujú a starajú sa o zvieratá, že robia mega prospešnú prácu pre celé ľudstvo a vlastne môžu byť homofóbni.“ (Marek, 29.09. 2022)

4. negatívne skúsenosti s mimovládnyimi organizáciami pravicového, konzervatívneho či kresťanského spektra, ktoré kontaktujú mimovládne organizácie ĽPO, negatívne sa o ĽPO vyjadrujú alebo ich obťažujú (napr. na protestoch). Jedna z respondentiek, ktorá sa venuje reprodukčným právam, mala zas opakované skúsenosti tohto charakteru od profesijných zdravotníckych združení. Skúsenosti s pravicovým a konzervatívnym mimovládnyim sektorom sa však opakovali častejšie:

„Akože mali sme skúsenosť istú dobu, že [konzervatívna mimovládna organizácia] alebo [ďalšia konzervatívna mimovládna organizácia] sa snažili robiť kampaň, ktorá sa aj vizuálne dala pasovať na nás a bolo to o tom, že oni sú tie skutočné feministky, lebo bojujú aj za nenarodené ženy a tým pádom dlhšie ako my. Ale to netrvalo dlho. To skôr z takých tých otvorene fašistických strán, tam kde aj [meno aktivistky], [konzervatívna mimovládna organizácia]. Ona bola aj na proteste. A cirkvi tak ony to už dlhodobo robia, takže to neberiem ako nejaký útok, že na mňa. Skôr útoky na repro práva.“ (Marta, 08.12. 2022)

Iná respondentka, ktorá sa venuje ochrane práv LGBTIQ ľudí, mala obdobné skúsenosti:

„A potom zažívame od katolíckych [organizácií] a mňa to mrzí, že to musím povedať, ale od týchto katolíckych rôznych spolkov a organizácií, rôzne akoby... niekedy sú to podprahové maily, ktoré prídu a máme im zodpovedať na nejaké otázky. Čo ja viem, že čo ak si to dieťa v 5 rokoch zmyslí, že chce mať penis a že čo my odpovieme v poradni. A na toto nereagujeme. Toto považujem za úplné hlúposti. Ale už to ukazuje, že tie organizácie sú veľmi dobre organizované, majú podporu a kostol je v každej dedine. Takže sú v úplne inej pozícii, ako sme my.“ (Elena, 29.09. 2022)

5. ako posledný príklad negatívnej skúsenosti uvádzali ĽPO komplexnejší trend posilňovania neokonzervatívnych či kresťanských mimovládnych organizácií. Tieto združenia v ostatnom čase nadobudli značné množstvo zdrojov - nielen finančných a materiálnych, ale aj mocenských. ĽPO spomínali ich prenikanie k centrárami moci, napr. do byrokratických štruktúr verejných politík, do poradných orgánov ministerstiev. Podobný trend popisuje aj správa Slovenského národného strediska pre ľudské práva (2022, s. 95): „Okrem útokov na rodovú rovnosť v posledných rokoch registrujú [aktivistky/aktivisti] aj zvýšený počet aktérov a aktérook, ktorí bojujú proti reprodukčným právam žien a ich značné politické, finančné a administratívne/infraštrukturálne zázemie vytvorené aj vďaka úzkej väzbe na cirkev“. Podobne situáciu hodnotila ĽPO Milada:

„Aj to, že majú jednoducho, no majú väčšie zdroje, to celé hnutie, anti-choice, anti-gender a vlastne cirkevné... a nachádzajú si jednoducho svoje cesty akoby nielen na ministerstvá, zapájajú sa veľmi zdatne a šikovne by som povedala do tých medzirezortných pripomienkových konaní.“ (Milada, 12.09. 2022)

Väčšina ĽPO zapojených do výskumných rozhovorov, buď v minulosti alebo v danom období, pôsobila v mimovládnych organizáciách. Mali preto značné skúsenosti s pôsobením v mimovládnom sektore i so spoluprácou s inými mimovládnyimi organizáciami - mohli s nami teda zdieľať aj pozitívne skúsenosti. Takéto skúsenosti najčastejšie pomenovali, ak išlo o spoločné iniciatívy zamerané na šírenie povedomia, či spoločné iniciatívy vytvorené na kolektívnu podporu a opozíciu voči štátnym aktérom. Angelika, venujúca sa právam sociálne vylúčených skupín, napríklad popísala situáciu, kedy sa ministerstvo, ktoré v minulosti podporovalo cez grantovú schému mimovládne organizácie pôsobiace v konkrétnej ľudskoprávnej oblasti, rozhodlo túto grantovú schému úplne zrušiť. Ako kolektív organizácií sa rozhodli na ministerstvo zatlačiť cez neformálny list, čo bolo vo výsledku úspešné.

Medzi ĽPO sa dokonca objavili skúsenosti so spoluprácou a vytváraním neformálnych aj formalizovaných sietí pri šírení povedomia s mimovládnyimi organizáciami, ktoré pôsobia v iných oblastiach ochrany ľudských práv, či spolupráca medzi ĽPO a ich ľudskoprávnyimi mimovládnyimi organizáciami spolu so záujmovými a profesijnými združeniami (napr. združenie zdravotníkov a zdravotníčok, či tzv. materské centrá). Elena, ktorá sa venuje ochrane práv LGBTIQ ľudí napríklad popísala záujem iných mimovládnych organizácií o jej oblasť aktivistickej práce:

*„Aj iné organizácie nás začínajú kontaktovať s tým, že ponúkajú napríklad terapiu, psychologické poradenstvo alebo čosi. A že by chceli byť inkluzívnejší aj smerom k LGBTI+ ľuďom. Tak sa dopytujú, že ako to majú urobiť, čo majú zaviesť do svojich praxí. To sa týka napríklad organizácií ako je [názvy organizácií], že naozaj dochádza ku kontaktu s konkrétnymi organizáciami, ktoré sa venujú iným veciam, ale kontaktujú nás. A začíname sa omnoho viac prepájať. Toto je obrovská zmena oproti tomu, čo bolo niekedy. Tak ako som spomínala, napríklad poskytovatelia a poskytovateľky zdravotnej starostlivosti.“
(Elena, 29.09. 2022)*

Viacerí a viaceré ĽPO pomenovali potrebu väčšej súdržnosti, výmeny informácií a spolupráce medzi organizáciami mimovládneho sektora, ktoré by boli v protiklade k súťaživosti a vzájomnej nedôvere a hostilite.

4.

Skúsenosti ľudskoprávných ochrancov a ochrankýň s neštátnymi aktérmi- širšia verejnosť a jednotlivci

Ako uvádzame v predchádzajúcej sekcii, medzinárodné nástroje ochrany ĽPO zatiaľ venovali len málo pozornosti násiliu, či obťažovaniu zo strany neštátnych aktérov, akými sú napríklad aj širšia verejnosť či jednotlivci (Donders 2016). Jilani (2014) napríklad uvádza, že odhadom až 1/3 závažných porušení ľudských práv ĽPO (z dôvodu ich aktivistickej práce) sa deje od neštátnych aktérov, či od širšej verejnosti. Preto je tiež ochrana pred útlakom od týchto aktérov kľúčová pre podporu a rozvoj práce ĽPO. Celkový obraz o otvorenosti demokratického priestoru v krajine signalizuje aj to, ako štátne orgány pristupujú k ochrane ĽPO pred násilím či obťažovaním zo strany verejnosti.

Vo výskumných rozhovoroch so slovenskými ĽPO sa objavovali skúsenosti s ohrozovaním zo strany širšej verejnosti (napr. hádzanie predmetov). Oveľa častejšie boli však skúsenosti s rôznymi formami obťažovania od jednotlivcov zo širšej verejnosti. Išlo napríklad o opakované obťažujúce telefonáty, listy a e-maily, šírenie falošných či poplašných informácií o mimovládnej organizácii, nahrávanie si členov a členiek mimovládnej organizácie, či vyhrážanie sa a nadávanie (napr. počas protestov alebo pochodov). Simona, ako aktivistka za práva Rómov a Rómok, zažila počas mnohých rokov svojho pôsobenia doručenie viacerých výhražných listov a správ. Jednu svoju skúsenosť popísala takto:

„Například toto musím povedať, mi prišiel list do [mesta pobytu], bez adresy, ja nechápem ako sa tam dostal bez adresy, ale dostal sa mi do schránky, kde bolo napísané: „Cigánska sviňa, [meno ĽPO]“. Zaujímavé, že pečiatka bola. [...] Som ho otvorila, a tam bolo, že „dávaj si ráno pozor, pretože keď vyjdeš z vchodu, nemusi to dobre dopadnúť.“ (Simona, 07.10. 2022)

Samostatnou kategóriou skúseností boli vyhrážky či nadávky v online priestore, s ktorými mali ĽPO najčastejšie skúsenosti na sociálnych sieťach ich mimovládnych organizácií, no objavujú sa aj osobné útoky na konkrétnych a konkrétne ĽPO. Sociálne siete sú online verejným priestorom, ktorý ĽPO umožňuje zdieľať informácie o svojich aktivitách, ako aj šíriť informácie a poukazovať na porušovanie ľudských práv. Sú preto užitočným nástrojom, ktorý je im dostupný aj vtedy, keď im hlavnoprúdové médiá nevenujú pozornosť a umožňuje im komunikovanie ľudskoprávných tém širšej verejnosti. Zároveň ide však o verejný priestor, ktorý sa spája s viacerými rizikami pre jednotlivých a jednotlivé ĽPO a ich organizácie a vyžaduje si aktívnu ochranu informácií i identít (Nah a kol. 2013, Slovenské národné stredisko pre ľudské práva 2022).

Z výskumu tiež vyplynulo, že ĽPO si útoky na svoju osobu či na ich mimovládnu organizáciu spájajú s viditeľnosťou. Teda čím väčšia viditeľnosť (online i offline) organizácie a jej aktivít alebo individuálnych ĽPO, tým je väčšia šanca, že dôjde k obťažovaniu. Na jednej strane je teda takáto viditeľnosť a komunikácia s verejnosťou žiadúca, na druhej strane vnímali vyhrážky a nadávky viacerí a viaceré ĽPO už ako samozrejmu súčasť svojej práce. Špeciálne ohrozenou skupinou ĽPO sa podľa výskumných rozhovorov javia tí a tie ĽPO, ktoré pracujú v oblasti poskytovania poradenských (sociálnych či psychologických) služieb, či sa venujú aktivizmu na lokálnej úrovni. ĽPO a ich mimovládne organizácie dnes aktívne preberajú aj iné úlohy, nielen šírenie povedomia a vzdelávanie. Mnohé organizácie a ich

aktéri či aktérky sa aktívne podieľajú na poskytovaní služieb vylúčeným či ohrozeným komunitám (Marcinkutė 2011, Vašečka 2004). Podľa výskumu Bútorovej a kolektívu (2020) sú práve organizácie, ktoré sa venujú dobročinným aktivitám, charite či pomoci ľuďom v núdzi, Slovákami a Slovenkami hodnotené spomedzi mimovládnych organizácií najpozitívnejšie. Avšak medzi ĽPO zapojenými do výskumných rozhovorov sa objavovali skúsenosti, ktoré hovoria o tom, že nie všetky iniciatívy poskytovania sociálnych služieb, sú verejnosťou vnímané ako pozitívne, hlavne ak ide o silne stigmatizované skupiny. Zároveň si takéto aktivity často vyžadujú kontakt s občanmi a občiankami na lokálnej úrovni, či spoluprácu s vedeniami miest a mestských častí (ide napr. o bezpečné ženské domy či krízové intervencie pre ľudí bez domova). Angelika, ktorá pracuje v mimovládnej organizácii pre pomoc sociálne vylúčeným skupinám, si napríklad myslí, že viditeľnosť týchto sociálnych služieb vo verejnom priestore je jedným z rizík ich práce. Na otázku, kedy sa obťažovanie stupňuje, odpovedala takto:

„Súvisí to s [...] nejakými aktivitami aj možno poslancov aj mestských častí, to je jedna vec. A potom je tam druhá vec, samozrejme, aj keď sme viac vo verejnom priestore, tak budeme mať aj viac komentárov. [...] a potom to závisí možno hlavne [v mestskej časti] od ročného obdobia – lebo napríklad v lete, keď sa tá komunita združuje na tom parku, tak zažívame si akože fakt akože obťažovanie, osočovanie, kričanie do telefónu, nadávky, akože všeličo. Alebo dokonca na kolegyne napríklad z balkónu proste hádžu ľudia veci.“ (Angelika, 14.09. 2022)

Niektorí a niektoré ĽPO hovorili o skúsenostiach s obťažovaním zo strany širšej verejnosti, no ako kľúčové sa v tejto téme javili najmä postoje politických elít (napr. vedenie mesta, poslanci a poslankyne mestských zastupiteľstiev). Viacerí a viaceré ĽPO mali skúsenosti s tým, že politické elity na lokálnej úrovni takéto obťažovanie zo strany verejnosti podnecovali, sami na ňom participovali, či sa od neho dištancovali alebo nechávali aby sa mimovládne organizácie so situáciou vysporiadali samé.

„Jednak priamy sused [našej organizácie] s niekoľkými miestnymi, plus taký miestny malý podnikateľ, ktorý celú tú kampaň proti nám podporoval, tak naozaj to bolo veľmi nepríjemné. A mala som obavy, že kde to bude smerovať. Pretože dostávali sme výhražné maily, písali nám na Facebook také hnusné veci. Miestna poslankyňa nám písala, že nech sa tu neopovážime prísť s tými Rómkami, ktoré tu budú špiniť ich čistý vzduch a čistú vodu, bolo to také. Išlo to do agresivity. Mestské zastupiteľstvo nechcelo mať problémy a brali našu krásnu VIP štvrť ako potenciálnych voličov a okrem toho influencerov, keďže tu býva veľa lekárov, právnikov a iných novodobých šamanov.“ (Anna, 03.10. 2022)

Ďalšou skupinou skúseností bolo obťažovanie, či ohrozovanie LGBTIQ aktivistov a aktivistiek, či rómskych aktivistov a aktivistiek. Tí či tie hovorili o hrozbách od širšej verejnosti v prípade, že ich niekto identifikuje ako Róma či Rómku alebo LGBTIQ človeka na verejnosti (napr. ak sami nesú LGBTIQ symboliku - dúhový odznak).

Jednotliví a jednotlivé ĽPO hovorili o rôznych stratégiách, ktoré volia, aby sa vyhli násiliu či obťažovaniu z dôvodu ich aktivistickej práce. V prípade Angeliky mala jej mimovládna organizácia skúsenosti s prenasledovaním a obťažovaním od jednotlivca v online i fyzickom priestore, čo viedlo k tomu, že sa ona sama i jej kolegovia a kolegyne báli o svoju bezpečnosť. Mali však pozitívnu skúsenosť so zásahom polície. Najčastejšie spomínané stratégie ĽPO sa však týkali online priestoru. Opakovali sa skúsenosti s vyhýbaním sa sociálnym sieťam, resp. snaha budovať si profesionálny prístup k tomuto priestoru - hovorili napríklad o tom, ako sa snažia verejne vyjadrovať k ľudskoprávnym otázkam na

sociálnych sieťach len ako zástupcovia/zástupkyne svojich mimovládnych organizácií a nie ako súkromné osoby. Len Ján, ktorý sa venuje právam LGBTIQ ľudí, popísal svoju potrebu vo verejnom priestore aktívne komunikovať a vzdelávať aj napriek hrozbám obťažovania. Opačné pocity popísala Zuzana, ktorá sa venuje právam žien a reprodukčným právam:

„A keď máš nejaký status, niečo dáš, tak tam som to vnímala, že vždy sa našli nejaké negatívne útoky aj na teba, čo robíš a ako sa vyjadruješ. Čo sa dokážeš nejakým spôsobom nad to povzniesť, ale určitým spôsobom, v určitom bode si povieš, že už to nepotrebuješ a nebudeš to riešiť, čiže ja som sa napríklad, dosť som sa stiahla z týchto sociálnych sietí a tam sa snažím nejakú menej fungovať. Čiže v tom online priestore určite boli, to mnohokrát sa mi stalo, že „hejty“ a proste nadávky na mňa, na rodinu a neviem čo. A určite som si povedala, že nemám to nejakú potrebu, čiže aj tam som si povedala, že nebudem míňať tú svoju energiu a venujem ju tam, kde môžem a viem.“ (Zuzana, 30.09. 2022)

K obdobným záverom prišiel aj výskum medzi ĽPO, venujúcimi sa reprodukčným právam, z dielne Slovenského národného strediska pre ľudské práva (2022). Respondentky hovorili napríklad o aktívnych stratégiách obmedzovania svojich súkromných účtov na sociálnych sieťach. Z výskumných rozhovorov, ktoré sme uskutočnili, tiež vyplynula snaha kolektívne a strategicky uvažovať v mimovládnej organizácii o tom čo, kde a ako bude, resp. nebude zverejnené na sociálnych sieťach organizácie. Alternatívou pre niektoré mimovládne organizácie je profesionalizácia tejto práce - teda delegovanie koordinácie online komunikácie na konkrétnu osobu. Obdobne o tom hovorila aj Anna:

„Čo sa týka [sociálnych] sietí, tak svoje súkromné siete sa snažím už tiež trochu viac odpájať a nebyť tam tak veľmi, lebo ma to veľmi zraňovalo. A čo sa týka našich oficiálnych vyjadrení navonok, máme kolegyňu, našu PR garantku, ktorá to tam zastrešuje a riadi. Takže sa o to už tak veľmi nemusím zaujímať.“ (Anna, 03.10. 2022)

5.

Vnímanie bezpečia- bezpečie vlastnej osoby, svojich blízkych i mimovládnej organizácie

Z vyššie uvedeného je zjavné, že pociťovanie bezpečia bolo kľúčovou témou výskumných rozhovorov. Zatiaľ čo respondenti a respondentky mali len zriedkavé skúsenosti s obmedzovaním či zasahovaním štátnych aktérov do svojej práce či súkromia, objavilo sa viacero skúseností, kedy ich bezpečie či pocit bezpečia ohrozoval niekto zo širšej verejnosti. Téma bezpečia mala pre ĽPO dve úrovne – online priestor a fyzický priestor, aj keď nie vždy medzi týmito priestormi kreslili jasnú líniu. Zároveň najčastejšie o pociťovaní bezpečia hovorili s ohľadom na tri skupiny aktérov - štát, verejnosť (jednotlivci) i korporácie, či firmy. Na tomto mieste je dôležité pripomenúť, že väčšina výskumných rozhovorov prebehla ešte pred teroristickým útokom v bratislavskej Teplárni, 12. októbra 2022.

Vo výskumných rozhovoroch sa objavovali úvahy o tom, či je možné sa v pozícii ĽPO chrániť pred obťažovaním či potenciálnym násilím. V tejto téme sa objavovali skôr skeptické názory, ktoré vychádzali zo skúseností ĽPO s limitovaným prístupom k spravodlivosti - napr. nedostatočná právna ochrana či vymožitelnosť zákonov, nedôvera k polícii (napr. v prípade LGBTIQ ľudí). ĽPO tak zdôrazňovali potrebu chrániť sa pred násilím či obťažovaním a aktívne vytvárať stratégie ochrany, no zároveň pristupovali skepticky k tomu, že by im túto ochranu, či následnú spravodlivosť, mohli poskytovať štátne inštitúcie. Jeden z respondentov na otázku, či sa na Slovensku ako ĽPO cíti bezpečne odpovedal nasledovne:

„No to ani nie, lebo ja viem, že to je nevyožiteľné veľakrát. Akože diskriminácia na základe sexuálnej orientácie, neviem, že či som vôbec počul o nejakom prípade, že by to vôbec niekto riešil teraz. Že na Slovensku, hej, nevedia si to ľudia vôbec ani predstaviť alebo podať to trestné oznámenie alebo ísť na tú políciu a hovoriť o tom ako gej, lesba alebo transrodový človek, že ja si myslím, že je tam obrovská nedôvera aj zo strany komunity. Že tam narazia na ľudí, ktorí to nebudú brať vážne alebo zosmiešňovať.“ (Marek, 29.09. 2022)

Vo viacerých rozhovoroch bola prítomná hrozba násilím, ktorá bola podľa ĽPO podnecovaná rétorikou politických aktérov, zatiaľ čo bola namierená proti ĽPO či mimovládnym organizáciám venujúcim sa konkrétnym oblastiam (napr. právam LGBTIQ ľudí, či reprodukčným právam). Práve takáto rétorika môže podľa viacerých v budúcnosti viesť k násiliu, či už voči ĽPO samotným, voči ich blízkym (napr. členom a členkám rodiny), ich mimovládnym organizáciám a kolegom či kolegyniam alebo voči ich klientom a klientkam, resp. cieľovým skupinám.

„[V]nímam takéto to postupné stupňovanie negatívnych nálad. Aj v súvislosti s LGBTI témami, aj v súvislosti s reprodukčnými právami. No, napadlo mi už, že či mi tu nepríde niekto hádzať nejaké vajička do okna. Ale teda mňa ako osobu ešte neohrozil nikto, s tým som sa nestretla ešte. Určite mi, ale nepríde v poriadku, že voči aktivistkám a aktivistom alebo nejakej občianskej spoločnosti je tu taká vlna až dehumanizácie zo strany tých politikov a političiek napríklad, hej. Alebo potom aj na sociálnych sieťach sú také veľmi vypäté situácie. [...] To, čo napríklad hovorí [Igor] Matovič alebo aj iní. Tak potom mi to pripadá tak, že je to prípustné potom aj v celej spoločnosti. Takže není to také, že osobné, ale som proste v tej skupine ľudí, o ktorých sa nejako vyjadrujú takto.“ (Hana, 11.11. 2022)

Niektoré ĽPO, zapojené do výskumných rozhovorov, takéto skúsenosti už mali, napríklad na lokálnej úrovni. Popísala to jedna z respondentiek, ktorá sa v minulosti venovala poskytovaniu sociálnych služieb vylúčeným komunitám:

„[B]olo také to obdobie, že keď sme dali akýkoľvek príspevok na Facebook, alebo sme teda priamo na ulici pracovali, tak ľudia chodili a normálne sa nám vyhrážali, hej. Alebo proste na Facebook mi proste došlo 5 komentárov, že... vtedy som ešte nemala ani dieťa... a ľudia mi želali, aby sa moje dieťa nabodlo na striekačku, že takéto bizarnosti úplne. Ehm, a to bolo obdobie kedy som sa reálne bála a mali sme vtedy aj také, že sme nechodili sami z kancelárie, že nikto nezostal v kancelárii posledný, lebo proste nám chodili vyhrážky tohto typu.“ (Judita, 02.09. 2022)

Samostatnou témou rozhovorov sa preto stala obava o bezpečie organizácie (kolegov a kolegýň) a o bezpečie klientov a klientok v ich organizáciách. Niektoré ĽPO mali tiež skúsenosť s vyhrázaním sa a napadnutím zamestnancov či zamestnankýň ich organizácií. Objavila sa tiež obava, že organizácia bude terčom práve preto, že sa v nej združujú klienti a klientky z konkrétnej stigmatizovanej skupiny:

„Ale neviem, že či mám strach o seba ako súkromnú osobu alebo skôr o kolegov, ktorí sú napríklad [v časti mesta]. Hej, že keď napríklad ĽSNS hovorí, že príde spraviť poriadok [do časti mesta], alebo jednoducho takéto nejaké veci, tak samozrejme sa bojím toho, že samozrejme tam môže niekto prísť, môže tam prísť nejakí podporovatelia, nemusí to dobre dopadnúť pre... hlavne pre kolegov, ale pravdaže aj klientov.“ (Angelika, 14.09. 2022)

Veľmi podobne svoje pocity popisovala ďalšia respondentka:

„O svoju [bezpečnosť sa až tak nebojím], ale možno o bezpečnosť ľudí, čo k nám chodia, asi áno. Tým musím povedať, že nám sa za tie roky nestalo ani počas nejakého fakt povedzme radikálnejšieho programu, že by tam prišli extrémisti z iného spektra. Toto sa nám fakt, že nikdy nestalo. To je také asi vzácné vlastne. Ale potom vlastne, čo sa deje momentálne teraz, mi príde také smiešne si vylepiť tú nálepku, že sme bezpečné miesto. Lebo podľa mňa, práve tieto miesta [akým je naša organizácia] už nie sú bezpečné.“ (Františka, 22.11. 2022)

Z výskumných rozhovorov vyplýva, že respondenti a respondentky využívajú rôzne stratégie, aby sa ubránili pred verbálnym či fyzickým napadnutím. Najčastejšie spomínali svoju potrebu regulovať to, ako sa vyjadrujú na verejnosti, resp. čo komu komunikujú (a to aj v každodenných interakciách), poprípade regulovať to, aké informácie sú o nich verejne dostupné a ako pôsobia na verejnosti (napr. aj s ohľadom na LGBTIQ identitu). Samostatnou kategóriou stratégií bola potreba chrániť svoje deti – limitovať ich viditeľnosť a prístup cudzích ľudí k nim:

„No ale teraz som si vlastne uvedomila, že jeden z dôvodov, ale nie je to jediný faktor, je, že ja napríklad nezverejňujem fotky svojho dieťaťa na internete. A kedysi bol ten primárny dôvod, že on má svoje súkromie a ešte o ňom nevie rozhodovať, tak nech o ňom rozhoduje keď bude veľký, že čo chce zverejniť. Ale akože veľmi silný dôvod je tam aj ten, že ja si nechcem zažívať, že niekde bude kolovať fotka, že „hento úbohé dieťa má hentú šialenú matku“ a podobne. Vieš, akože jednak ohováranie, ale jednak aj nejaké reálne ohrozenie, keď vedia ako to dieťa vyzerá.“ (Judita, 02.09. 2022)

Niektoré ĽPO hovorili o aktívnych stratégiách svojich mimovládnych organizácií po negatívnych skúsenostiach, alebo v zmysle prevencie. Išlo napríklad o kontaktovanie polície, komunikovanie cez šifrované aplikácie, kamerový systém i kurz sebaobranu pre členov a členky organizácie.

6.

Skúsenosti ľudskoprávných ochrancov a ochrankýň s médiami

ĽPO, ktorí a ktoré sa aktívne venujú šíreniu povedomia o ľudských právach do značnej miery závisia od priazni médií. Média, na ich podnet, zverejňujú informácie o porušovaní ľudských práv a umožňujú tak ĽPO informovať širšiu verejnosť. Zároveň médiá môžu venovať pozornosť práci ĽPO a zviditeľňovať tak ich konkrétne aktivity, ako aj konkrétne porušenia ľudských práv. Viacerí a viaceré ĽPO, zapojení a zapojené do výskumu, zaznamenali v posledných rokoch zlepšenie spolupráce s niektorými hlavnoprúdovými médiami. Podľa viacerých sa objavil záujem konkrétnych novinárov a novinárov v týchto médiách odborne informovať o témach, akými sú násilie na ženách, či právna a medicínska tranzícia pre transrodových ľudí na Slovensku. Konkrétni novinári a novinárky sa tak pre odborné informácie v týchto ľudskoprávných oblastiach obracajú priamo na ĽPO, s ktorými sa snažia budovať pozitívny pracovný vzťah.

ĽPO, zapojení a zapojené do výskumu, však popísali tiež niekoľko druhov negatívnych skúseností, ktoré zaznamenali nielen s hlavnoprúdovými médiami, ale i s menšími a lokálnejšími mediálnymi formátmi. Viackrát sa objavili skúsenosti so spoluprácou s novinármi / novinárkami, ktoré a ktorí sledovali už vopred zvolené rámcovanie témy, ktoré bolo podľa ĽPO povrchné, nevhodné či dokonca škodlivé. Podľa ĽPO je s médiami rizikové spolupracovať práve preto, že v týchto prípadoch strácajú kontrolu nad obsahom a výsledným textom či reportážou. ĽPO mali napríklad skúsenosti s novinármi a novinárkami, ktorí či ktoré zámerne vyhľadávali senzáciu, čím škodili konkrétnej skupine ľudí, resp. mali záujem vykresliť konkrétneho alebo konkrétneho ĽPO v negatívnom svetle. Jedna z ĽPO pomenovala viaceré negatívne skúsenosti v začiatkoch fungovania svojej mimovládnej organizácie takto:

„Potom sme si my interne stanovili, že poskytovať vyjadrenia budeme nejakú presne stanovenú alebo aj žiadať si autorizáciu. Lebo to bol taký pocit bezmocnosti, lebo sme nemali vôbec kontrolu nad tým, že do akého kontextu to vsadia, a teda pre mňa je to strašne dôležité a záleží mi na tom, aby to nebolo prekrútené.“ (Hana, 11.11. 2022)

Zahraničný výskum i medzinárodné správy o ochrane ľudských práv poukazujú na to, že samotné médiá môžu aktívne participovať na obťažovaní, vyhrážaní sa i šírení nepravdivých informácií o ĽPO (Nah a kol. 2013). V susednom Poľsku napríklad v ostatnom čase verejné médiá aktívne vystupovali proti niektorým ľudskoprávnym organizáciám i voči nezávislému Komisárovi pre ľudské práva pre ich zahraničné financovanie (Warso, Godzisz a Bychawska-Siniarska 2016). V slovenskom prostredí malo v posledných rokoch niekoľko ĽPO skúsenosti s konkrétnymi novinármi a novinárkami či komentátormi a komentátorkami konzervatívnych i pravicových a konšpiračných médií, ktorí a ktoré písali o ich aktivitách v negatívnom svetle. Najčastejšie sa stretávali s kritikou ich ľudskoprávných mimovládnych organizácií, objavilo sa však aj verejné pomenovanie a osobné útoky na konkrétne ĽPO. S praxou takéhoto typu *“investigatívy”*, kedy médium zverejňuje informácie o mimovládnej organizácii s cieľom upútať na ňu negatívnu pozornosť, mala skúsenosť jedna z ĽPO zapojených do výskumu:

„[Konšpiračný online portál] dokonca veľmi podrobne skúmali naše financovanie a zverejňovali ho pre svoje publikum. Hovorili o našich aktivitách. [...] No a [ďalší konšpiračný online portál] veľmi často bol, toto médium, ak to možno nazvať médium, tak od nich sme dostávali zopár takýchto vecí. Ja osobne som bola menovaná aj s mojou prácou, že kde pôsobím, čomu sa venujem. Doteraz je to dohľadateľné na ich stránkach.“ (Elena, 29.09. 2022)

Negatívne skúsenosti s osočovaním zo strany médií sa objavili aj na lokálnej úrovni - zo strany lokálnych médií, ktoré sú zvyčajne afiliované ku konkrétnym politickým aktérom - lokálnym politikom a političkám. Práve organizácie, ktoré sa venujú poskytovaniu služieb alebo šíreniu povedomia na lokálnej úrovni často vstupujú do konfliktu s lokálnymi politickými elitami (napr. poslancami a poslankyňami zastupiteľstiev), pričom tieto konflikty sa môžu pretaviť aj do snahy lokálnych médií očierňovať ich prácu. Jedna z ĽPO, ktorá pracuje pre mimovládnu organizáciu poskytujúcu služby na lokálnej úrovni, popísala svoju skúsenosť takto:

„Alebo bolo tiež nejaké video z tých [lokálnych novín], kde hovorili, že ľuďom dávame drogy. Že to je tiež dosť veľké ohováranie, lebo to na nás môže mať reputačné [dopady]... takáto blbosť a nepravda, ak sa dostane do rúk obyvateľom... alebo ak sa okolo toho spraví haló, tak to je akože... kopy roboty to potom hasiť.“ (Angelika, 14.09. 2022)

Pri diskusiách o negatívnych skúsenostiach s médiami sa ĽPO nezriedka vyjadrovali o tom, ako hlavnoprúdové médiá komunikujú o rôznych oblastiach ochrany ľudských práv. Ako negatívna bola vnímaná snaha novinárov a novinárov *„objektívne informovať o udalostiach“*, ktorej podľa ĽPO často chýba kritický pohľad na porušovanie ľudských práv. Výsledkom takéhoto rámcovania ľudskoprávných tém, ktoré poskytuje priestor napríklad heterosexistickej a sexistickému rétorike, no nepristupuje k nej kriticky, je podľa viacerých polarizáciou na dve rovné strany konfliktu, preberanie a normalizovanie slovníka extrémnych pravicových aktérov, či legitimizácia diskurzu politických elít o rodovej ideológii. Jeden z ĽPO venujúci sa právam LGBTIQ ľudí svoje názory na *„objektívnosť médií“* zhrnul nasledovne:

„Spochybujú sa rodové štúdiá a hovorí sa o rodovej ideológii, hej to sú nebezpečné pojmy tie nové, ako liberálny fašizmus a podobne. A to sme vlastne pri médiách a novinároch zase, že oni dokážu tieto pojmy normalizovať, že oni to akoby do toho diskurzu dajú a pritom, keby sme si tie pojmy rozobrali, tak tie pojmy sú prázdne alebo manipulatívne, alebo nič neznamenajú, ale oni s nimi operujú ako s normálnymi slovami a terminológiou.“ (Marek, 29.09. 2022)

6.1.

Stratégia bezpečnej spolupráce s médiami

Negatívne skúsenosti s hlavnoprúdovými i lokálnymi médiami primäli viacerých a viaceré ĽPO voliť aktívne stratégie týkajúce sa bezpečnej spolupráce s médiami. Väčšina ĽPO hovorila o tom, ako si zámerne vyberajú, s ktorými médiami budú spolupracovať, resp. komu poskytnú informácie či rozhovor, z dôvodu už spomínanej nedôvery. Keď už však negatívny článok či reportáž existuje, zriedkakedy naň verejne reagujú z dôvodu, že nechcú k nemu pritiahnúť ešte viac pozornosti. Všetci ĽPO, zapojení a zapojené do výskumu, sú však verejnými osobami alebo pôsobia v ľudskoprávných mimovládnych organizáciách, ktoré sa venujú aktivizmu a sú verejne známe. Preto pre mnohých a mnohé nie je možné mať pod kontrolou všetky informácie, ktoré sú o nich a ich aktivitách dostupné vo verejnom priestore.

Viacerí a viaceré ĽPO však hovorili o tom, ako volia aktívne stratégie spojené so svojim verejným vystupovaním - napr. vystupujú a vyjadrujú sa verejne len „v mene“, resp. ako reprezentanti či reprezentantky svojich mimovládnych organizácií, nie ako súkromné osoby. Snažia sa tak chrániť svoje súkromie a vyhnúť sa prílišnej medializácii svojej osoby. Ako príklad môžeme uviesť vyjadrenie ĽPO, ktorá sa venuje ochrane práv stigmatizovanej skupiny obyvateľstva, pričom má skúsenosti s útokmi médií na svoju organizáciu, ale nie s útokmi na svoju osobu:

„Zatiaľ nie, teda chvalabohu. Ale možno to bude aj dôvodom, že nie som moc vokálna. Ja ako osoba. Ak sa niekde vyjadrujem, tak ako [meno], ktorá zastupuje [mimovládnu organizáciu]. Ja si myslím, že veľa ľudí na tejto aktivistickej scéne, ak by som to tak mohla nazvať, sú možno že dva typy ľudí. Jeden typ ľudí sú osobnosti, ktoré sú aktívne aj ako keby v tom svojom osobnom živote, a dávajú nejaké rôzne vyjadrenia a nie sú spájaní iba s organizáciou. A tým pádom sú podľa mňa viac exponovaní a viac náchylní na tieto veci. A potom sú tu možno aj riaditelia, ktorí sa nevyjadrujú ako keby, že za seba ale iba v súvislosti s tou organizáciou.“ (Angelika, 14.09. 2022)

Táto stratégia zameraná na obmedzovanie vlastnej prítomnosti vo verejnom priestore sa však objavuje u viacerých ĽPO s cieľom chrániť seba a svojich blízkych pred útokmi či obťažovaním od širšej verejnosti.

7.

Protesty a bojkoty organizované ľudskoprávnymi ochrancami a ochrankyňami

Viacerí a viaceré ĽPO, ktoré sa zapojili do výskumných rozhovorov, v rámci svojich aktivít v minulosti organizovali, či stále aktívne organizujú protestné akcie a bojkoty, v rámci ktorých sa snažia poukazovať na porušovanie ľudských práv v krajine. Konkrétne sa týmto iniciatívam venuje alebo v minulosti venovalo 10 z 15 ĽPO, zapojených do výskumných rozhovorov. Takéto iniciatívy môžu mať online i offline podoby, vo výskumných rozhovoroch sme sa však sústredili hlavne na verejné offline protestné akcie či bojkoty.

Protestné akcie či bojkoty sú lakmusovým papierikom dodržiavania ľudských práv v krajine (EU Agency for Fundamental Rights 2009), resp. ich bezproblémové organizovanie je znakom otvoreného demokratického priestoru pre ĽPO (Slovenské národné stredisko pre ľudské práva 2022). Je preto dôležité kriticky vnímať akékoľvek zásahy štátnych aktérov, ktorých výsledkom je obmedzovanie slobody prejavu, či práva na zhromažďovanie alebo slobodný pohyb (Nah a kol. 2013). Z rozhovorov so slovenskými ĽPO vyplynulo, že skúsenosti so štátnymi aktérmi počas protestov a bojkotov závisia od vedenia polície a do istej miery aj od vedenia mesta (napr. či mesto poskytne finančnú podporu podujatiu, ak o ňu ĽPO žiadajú). Je dôležité tiež pripomenúť, že pri organizovaní bojkotov či protestov vo verejnom priestranstve, pre ĽPO vyplýva zo zákona č. 84/1990 Zb. o zhromažďovacom práve tzv. oznamovacia povinnosť. ĽPO, zapojené do výskumných rozhovorov, hovorili o tom, či je protest vopred oznámený mestu a polícii ako o kľúčovom faktore, ktorý následne ovplyvňuje to, ako polícia bude k protestujúcim pristupovať. Jedna z respondentiek výskumu opísala svoju skúsenosť s nenahlásením protestu proti zhromaždeniu Ľudovej strany - Naše Slovensko takto:

„Nemali s tým bohvieakú skúsenosť, že sme to nenahlasovali nikde. Prišli za mnou asi dve hodiny predtým policajti, že čo to stvára. A že strana ĽSNS má povolenie na to, aby sa zhromaždili. Akože bola tam taká snaha [našu iniciatívu] zrušiť, alebo nás zastrašiť, ale nakoniec sme to zorganizovali tak či tak.“ (Františka, 22.11. 2022)

Niektorí a niektoré ĽPO zaznamenali v posledných rokoch zlepšenie spolupráce s rôznymi zložkami polície i s vedením mesta. Túto pozitívnu skúsenosť si však najčastejšie vysvetľovali troma faktormi:

- A) išlo o iniciatívy vopred nahlásené mestu i polícii,
- B) išlo o iniciatívy pravidelne sa opakujúce, a teda o opakované nadväzovanie kontaktov a spoluprácu ako s vedením mesta, tak aj s vedením polície,
- C) v niektorých prípadoch ĽPO opísali zlepšenie vzťahov a spolupráce ako výsledok zmeny vedenia polície alebo mesta. Takúto skúsenosť s postupne sa zlepšujúcimi vzťahmi a budovaním dôvery opísala jedna z ĽPO, ktorej mimovládna organizácia organizuje protestné podujatie každoročne:

„Ja si pamätám, keď sme v roku 2015 alebo 2016, to neviem presne, sedeli na polícii a hovorili nám, že kam môže ísť sprievod a tam nemôžete ísť, lebo toto je centrum mesta a radšej choďte tu, aby sme sa vyhli [problémom] ... oni to tak zaobalili do toho, aby sme sa vyhli nejakým Kotlebovcem, ale nebolo to...“

chceli mať menej roboty proste. Snažili sa nás dotlačiť do toho, že to bude naše rozhodnutie. No, keďže poznám takéto triky, tak sme sa bavili o tom, že prečo atď. Dnes, napríklad tohtoročný [pochod] bol jeden z najlepších [pochodov], polícii sa podarilo nejakým spôsobom eliminovať akékoľvek rušivé zložky, takže my sme mali, prvý krát tento rok, sa podarilo, že sme na akcii, [...] nemali ĽSNS.“ (Elena, 29.09. 2022)

V horeuvedenom výroku je možné pozorovať nielen zlepšenie komunikácie a budovanie dôvery medzi ĽPO – organizátormi a organizátorkami protestu a rôznymi zložkami polície, ale objavuje sa tu aj pozitívna skúsenosť so zásahom polície v prípade, ak sa na proteste či pochode objavia osoby, ktoré sa snažia zastrašiť účastníkov a účastníčky alebo ich inak obťažovať. Podobnú skúsenosť popisoval aj ďalší ĽPO, ktorý sa podieľa na organizovaní pravidelných pochodov za práva LGBTIQ ľudí:

„A raz policajti pomohli, že sa tam dobýjali nejakí traja-štyria náckovia. [Policajti] majú databázy, zoznamy ľudí, ktorí sú potenciálne nebezpeční a ich odstavili už na [námestí], ani sa do [organizácie] nedostali, to som iba počul, až potom, že sa toto riešilo. Tak ako v dobrom, ani... nedôvera voči tým zložkám, že ako neriešia tú diskrimináciu, tak v osobnom kontakte s nimi som akože nemal ten pocit, boli akože profesionálni v tom.“ (Marek, 29.09. 2022)

Pri negatívnych skúsenostiach s rôznymi zložkami polície pri organizovaní protestov alebo bojkotov vo verejnom priestore môžeme hovoriť o 3 typoch praxí:

A Obmedzovanie protestov či bojkotov v prípade, ak neboli nahlásené, resp. obmedzovanie trás pochodov aj v prípade, ak nahlásené boli s argumentom, že ide o zabezpečenie bezpečnosti protestujúcich alebo o zamedzenie obmedzovania dopravy. Jedna z organizátoriek pravidelných protestov svoju skúsenosť popísala takto:

„Skôr viackrát sa nám stalo, že [boli policajti a policajtky] nepríjemní alebo aj minule sa nám stalo, že štátna polícia bola nepríjemná. Alebo dejú sa také veci, čo nie sú nahlásené, tak tie sa snažia rozpustiť alebo sa nám stalo, že nám chceli zmeniť trasu alebo obmedziť to, či môžeme obmedziť my dopravu alebo nie. Takže skôr také lokálne obmedzenia polície, že kadiaľ sa môže ísť a podobne.“ (Marta, 08.12. 2022)

B. Nejasné či potenciálne prekračovanie kompetencií polície. Jedna z respondentiek výskumu popísala svoju skúsenosť s oznamovacou povinnosťou, spoluprácou s mestom i s políciou ako všeobecne dobrú. V prípade jedného protestu, kedy organizátori a organizátorky protestu vystupovali na verejnosti „striedmo oblečené či oblečení“, však respondentka vnímala aktivitu polície ako pochybnú a potenciálne nebezpečnú pre ĽPO:

„[A] zavolali si akoby že posily a nelegitimovali vlastne iba organizátorky, tak ako im to ukladá zákon, ale zrazu legitimovali všetkých, vrátane fotografov a fotografiek, a ich argument bol, že je to prevencia, keby sa náhodou že niekto sťažoval, že bude pohoršený [pozn. výskumníčky - ide o trestný čin výtržníctva - verejné pohoršenie vykonávané sexuálnym exhibicionizmom]. A tam mi to prišlo v malej miere, že ako nadužívanie, že preventívne legitimujú ľudí a zapisujú si ich osobné údaje, keď sa ešte nič nestalo. A iba mi tam akože napadlo, že aké vlastne právomoci majú tí štátni i mestskí policajti, pretože toto môžu v niektorých prípadoch vyhnáť do extrémov, kedy môžu naozaj tento argument použiť ako represívny nástroj – že tu budú aktivistov a aktivistky, si o nich zapisovať údaje, zdieľať ich napríklad s tajnou službou, lebo na každom proteste sú ľudia z tajnej služby alebo tajná polícia, ktorí akoby majú na starosti strážiť tú

konkrétnu ambasádu. A už sa človek ocitne na nejakých zoznamoch, ono to nie sú nejaké zásadné represie, ale stále sa bavíme o občianskych právach, právo na ochranu súkromia. [...] Dá to dohnať do extrémov, ktoré vidíme napríklad v iných krajinách.“ (Milada, 12.09. 2022)

- C. Nezvládnutie situácií políciou, kedy sa k protestu či pochodu pripojili už spomínané osoby s cieľom protest narušiť či obťažovať a zastrašovať protestujúcich. V tomto prípade išlo teda o opak pozitívnej praxe, ktorú ĽPO spomínali pri spolupráci s rôznymi zložkami polície.

8.

Názory verejnosti na ochranu ľudských práv a na ochrancov a ochrankyne ľudských práv

Už pri téme násilia od neštátnych aktérov, napr. od jednotlivcov, sa objavovala téma verejnej mienky a názorov verejnosti na ochranu ľudských práv, ako aj na samotných či samotné ĽPO. Túto sekciu sme preto rozdelili na dve podtémy - názory verejnosti na ochranu ľudských práv a marginalizované skupiny, a názory verejnosti na ľudskoprávny aktivizmus a vplyv rétoriky „zahraničných agentov“.

8.1.

Názory verejnosti na ochranu ľudských práv a marginalizované skupiny

Niekoľko ĽPO zapojených do výskumu pomenovalo ako najzásadnejší problém spojený s verejnou mienkou tzv. „polarizáciu spoločnosti“, resp. „vyhrocovanie politických konfliktov“ týkajúcich sa ľudských práv. Polarizácia je podľa viacerých ĽPO súčasťou verejného diskurzu o ľudských právach a marginalizovaných skupinách, no zároveň ovplyvňuje diskurz o aktivistoch / aktivistkách a teda aj o ĽPO. Ako príklad jedna z respondentiek uviedla popularitu pojmu dehonestujúceho ĽPO - „slniečkári“. Táto polarizujúca rétorika vedie podľa viacerých ĽPO k zjednodušovaniu diskurzu o ľudských právach, napríklad cez šírenie pojmu „rodová ideológia“, či cez ďalšie označenia ako napr. „liberálny fašizmus“. Podľa viacerých ĽPO sú zdrojom polarizujúcej rétoriky práve politické elity na Slovensku. Jedna z respondentiek odpovedala na otázku, čo najviac komplikuje jej prácu, nasledovné:

„Určite to je tá polarizácia spoločnosti. A to vlastne burcovanie, hlavne tá nenávisť na internete, toto je niečo čo je náročné nejako manažovať, keď sme v komentároch vo [Facebook-ovej skupine mestskej časti] ... je to ťažké, zaberá to veľa času, lebo sa nevieme sústrediť na tú našu prácu. Tiež možno aj to, že tá polarizácia a ten populizmus je teraz dosť trendy, tak to vlastne nepraje tým ľudským právam.“ (Angelika, 14.09. 2022)

Podľa niektorých ĽPO je súčasťou polarizujúcej rétoriky ďalšia stigmatizácia marginalizovaných skupín obyvateľstva u širšej verejnosti:

- A) stigmatizácia klientov a klientok ĽPO (napr. ľudia bez domova) či ich cieľových skupín (napr. LGBTIQ ľudia) - tieto skupiny sú v polarizujúcej rétorike niektorých politických aktérov prítomné ako nežiadúce, či priam spoločensky škodlivé,
- B) stigmatizácia aktivistov a aktivistiek, či organizácií, ktoré sa venujú marginalizovaným skupinám - môže ísť aj o tzv. „asociačnú stigmú“ (Levická, Žaková a Strýčková 2015). Obdobné skúsenosti mali respondentky venujúce sa rodovej rovnosti a reprodukčným právam v nedávnom výskume Slovenského národného strediska pre ľudské práva (2022).

Ako pozitívne však viacerí a viaceré ĽPO vnímajú väčšiu prítomnosť informácií o porušovaní ľudských práv vo verejnom priestore. Najčastejšie v tomto ohľade ĽPO zdôrazňovali zvýšený záujem hlavnoprúdových médií o problematiku ľudských práv, vďaka ktorým sa tak informácie o porušovaní ľudských práv a skúsenostiach niektorých skupín obyvateľstva dostávajú k širšej verejnosti. Ďalej

oceňovali čoraz častejšie zapojenie pomáhajúcich profesií do formovania verejného diskurzu o ľudských právach, či zapojenie iných odborníkov a odborníčok do šírenia informácií o ľudských právach a marginalizovaných skupinách:

„Veľmi pozitívne hodnotím komunikáciu, možno aj spoluprácu na kampaniach, aj keď len v podpornej miere s odbornými kruhmi. [...] Ale myslím si, že toto je cesta, to mi príde ako také pozitívne, že tí neštátni aktéri – odborníci / odborníčky naprieč rôznymi oblasťami, sa dokážu zmobilizovať, ako dokážu byť častokrát reaktívni. [...] Tak mám pocit, že je toho stále akoby viac, že zisťujú možnože práve ľudia v tých odborných kruhoch, že sme do veľkej miery na jednej lodi.“ (Milada, 12.09. 2022)

Viacero ĽPO malo tiež v ostatnom čase pozitívne skúsenosti s prácou s mládežou na Slovensku a vyzdvihovali zvýšený záujem mladých ľudí o ochranu ľudských práv:

„Ja si myslím, že áno, že sa [problematika ochrany ľudských práv dostáva] viac aj do takeho mainstreamu. Čo môže byť zradné. Ale ja si myslím, že tie témy sa otvárajú viac aj v rámci nejakej mainstreamovej novinárčiny. Ja mám pocit, že ľudia sa o to zaujímajú oveľa viac ako predtým. Alebo sa zaujímali pred tými troma príšernými rokmi. Aj tak si myslím, že ten záujem, vďaka tomu, že viac sa otvárajú tieto témy aj na platformách, ktoré sa predtým takýmto veciam nevenovali. A vidím to napríklad aj na tej mládeži, ktorá je úplne inde, ako sme boli my.“ (Františka, 22.11. 2022)

8.2.

Názory verejnosti na ľudskoprávny aktivizmus a vplyv rétoriky „zahraničných agentov“

Polarizujúca rétorika má teda podľa ĽPO nielen vplyv na diskurz o ľudských právach a marginalizovaných skupinách na Slovensku, jeho súčasťou je aj formovanie diskurzu o ľuďoch, ktorí sa ochrane ľudských práv venujú - ide teda najčastejšie o mimovládne organizácie a ĽPO. Bútorová a kolektív (2020) vo svojej výskumnej správe pre *Analýzu socioekonomického prínosu neziskového sektora a stavu a trendov rozvoja občianskej spoločnosti* píše o názoroch slovenskej verejnosti na mimovládne organizácie. Uvádzajú, že sa imidž týchto organizácií, dôvera k nim i názory na ich pôsobenie, v súčasnosti na Slovensku formujú pod vplyvom verejného diskurzu, vrátane diskurzu politických elít či médií. Podľa autoriek a autorov výskumu sú pomerne rozšírené pozitívne názory, že mimovládne organizácie uspokojujú potreby občanov a občianok tam, kde na to nestačí štát (74 %), či vnímanie občianskych iniciatív ako prospešných pre obyvateľov a obyvateľky Slovenska (72 %) (Bútorová a kol. 2020, s. 79). Názory na ekonomickú stránku občianskych iniciatív a mimovládnych organizácií však už nie sú také priaznivé. Len polovica respondentov a respondentiek bola presvedčená o čistote a transparentnosti hospodárenia väčšiny organizácií. 44 % respondentov a respondentiek sa zároveň stotožňovalo s názorom, že väčšina organizácií presadzuje ciele zahraničných sponzorov a slúži cudzím záujmom (Bútorová a kol. 2020, s. 80).

V ostatnom čase venovala pozornosť stigmatizácií ĽPO aj Osobitná spravodajkyňa OSN pre situáciu ochrancov a ochrankyň ľudských práv, ktorá v roku 2011 označila osoby venujúce sa rodovej rovnosti, ochrane práv žien či právam LGBTIQ ľudí za špeciálne ohrozenú skupinu hodnú ochrany. Správa Osobitnej spravodajkyne uvádza, že v mnohých krajinách zostáva problematika rodovej rovnosti či reprodukčných práv sociálne i politicky značne konfliktná, čo znamená pre mnohých a mnohé ĽPO

pracujúcich v tejto oblasti stigmatu. Práve táto stigma sa môže pretavovať nielen do nedostatku zdrojov (finančných i materiálnych), no môže tiež podporovať násilie voči ĽPO od širšej verejnosti (Sohoo a Hortsch 2011). Na jednej strane teda skúsenosti ĽPO ovplyvňujú širší spoločenský diskurz o ochrane ľudských práv či o mimovládnom sektore ako takom. Zdá sa však, že existujú oblasti ľudskoprávneho aktivizmu, ktoré požívajú ešte menšie spoločenské uznanie, ako iné oblasti. Ide napríklad o aktivizmus za práva LGBTIQ ľudí, ktorého aktéri a aktérky majú skúsenosť s rôznymi sociálnymi i politickými bariérami, dokonca aj na takej úrovni, akou je Organizácia spojených národov (Mulé 2018). Dvaja respondenti, zapojení do výskumných rozhovorov, o tom hovorili aj v slovenskom kontexte, Ján to napríklad vnímal ako už spomínané formovanie hierarchie ľudských práv:

„[D]ostal som sa do situácie, kedy ľudia, ktorí sa identifikovali alebo rozprávali o sebe ako o ľudskoprávných aktivistoch a aktivistkách, neboli queer-friendly [pozn. odmietali LGBTIQ ľudí], že bol tam ten selektívny aktivizmus. To ja nazývam selektívny ľudskoprávny aktivizmus, lebo je to strašný oxymoron počuť, keď niekto sa hlásil ako ľudskoprávny aktivista a zároveň bol proti queer aktivizmu alebo proti queer ľuďom. Že mi to nedávalo v tom momente zmysel a stále mi to nedáva zmysel, neviem si to proste prepojiť. Že ako môže byť niekto za ľudské práva a zároveň nebyť za ľudské práva [...].“ (Ján, 15.09. 2022)

U respondentiek a respondentov výskumných rozhovorov sa však objavovala aj téma nízkeho spoločenského statusu aktivistickej práce, ktorá môže vyplývať z už spomínaných predsudkov voči mimovládne sektoru. Podľa viacerých ĽPO sú v slovenskej spoločnosti prítomné názory na občiansky sektor a mimovládne organizácie ako na „menejcenné“, spolu s nepochopením motivácií ľudí, ktorí v nich pracujú, resp. presvedčenie, že by malo ísť o altruistickú prácu, za ktorú nebude ĽPO dostávať plat:

„Je dosť v tomto veľký problém, lebo sa na to nahliada tak, že máš to robiť, lebo tomu veríš a hej, ja tomu verím, ale účty sa samé nezaplatia. [...] Čiže, čo si myslím, že rovnako máme právo ísť na nejakú dovolenku a nemusíme žiť nejakým asketickým životom.“ (Marta, 08.12. 2022)

Ďalšia ĽPO hovorila o tom, ako jej rodina vníma jej súčasnú prácu:

„Myslím si, že moju prácu chápú, na druhej strane sa ale stále čudujú, prečo som stále tu. Asi by chceli alebo si predstavovali pre mňa nejakú inú prácu. Že to je možno aj ten pohľad na ten nezisk ako taký, a na občiansku spoločnosť, ako na niečo menejcenné... si myslia, že mala by si byť v nejakej správe alebo v nejakom meste [...].“ (Angelika, 14.09. 2022)

Ďalší ĽPO dokonca hovoril o tom, ako verejná mienka negatívne ovplyvňovala jeho vlastný sebaobraz:

„Ja som mal problém sa [označiť] ako aktivista. Stále s tým bojujem, že nie je to nejaká 100%. Ale súvisí to s tým mojim vnímaním toho, že ako spoločnosť vníma aktivizmus alebo aktivistov / aktivistky celkovo. Je to taká negatívna konotácia, že sú to nejakí ľudia, čo kričia nahlas proste za nejaké veci, [...] nie je to niečo, čo je vnímané pozitívne, by som povedal.“ (Ján, 15.09. 2022)

ĽPO, ktorí a ktoré sa zapojili do výskumných rozhovorov, mali všetci a všetky vedomosť o rétorike či naratíve „zahraničných agentov“. Niektorí a niektoré o tejto rétorike hovorili ako o silnej v minulosti, iní a iné sa prikláňali k tomu, že je stále pomerne prítomnou a vplyvnou u politických elít. Tento naratív sa

najčastejšie spája s verejnými politikami Ruskej federácie, ktorá v roku 2012 prijala tzv. zákon o zahraničných agentoch, ktorý vyžaduje od všetkých mimovládnych organizácií, ktoré získali financovanie zo zahraničia, aby sa registrovali na Ministerstve spravodlivosti ako „zahraniční agenti“. V roku 2015 Štátna Duma prijala aj zákon o tzv. „nežiadúcich organizáciách“, ktorý efektívne obmedzil prácu zahraničných donorov v krajine (Malkova 2020). Napriek neúspechu obdobného návrhu zákona od poslancov Ľudovej strany - Naše Slovensko v roku 2016 a 2017, mali slovenskí ĽPO, zapojení a zapojené do výskumu, skúsenosti s rétorikou, ktorá ich označuje za „zahraničných agentov“. V roku 2017 napríklad vtedajší premiér Robert Fico (SMER-SD) označil protivládne protesty a iniciatívu „Za slušné Slovensko“ za ovplyvnené západom (Forst 2018). Rétorika „zahraničných agentov“ sa tak v ostatnom čase dostala do hlavnoprúdovej politickej komunikácie. Súčasťou naratívu o škodlivých zahraničných agentoch je vnímanie ľudskoprávnych mimovládnych organizácií a ich členov a členiek ako nepriateľov, ktorí nezriedka pôsobia v krajine na podnet „západných mocností“, pričom ochrana ľudských práv je v skutočnosti len zámienkou pre budovanie a podporu záujmov týchto mocností. Ľudskoprávne organizácie nie sú vnímané ako altruistické kolektívy, ktoré chcú zlepšovať životnú situáciu populácie danej krajiny, ale ako nástroje zahraničných krajín, ktorých cieľom je posilňovať svoju moc (Marcinkutė 2011).

Viacerí a viaceré ĽPO vo výskumných rozhovoroch zdôrazňovali, že rétorika „zahraničných agentov“ je produktom politických elít i médií, ktoré jej dávajú priestor. Súčasťou tejto rétoriky je, podľa viacerých z nich, spochybňovanie a kritika finančných zdrojov ĽPO a ich mimovládnych organizácií, ako aj spochybňovanie, v koho záujme uskutočňujú svoje aktivity.

„Občas, keď vzdelávame aj [Oddelenia sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately], tak také tie otázky, že odkiaľ máte peniaze? Kto vás vlastne financuje? A také tieto podprahové posúvania, že vlastne sme darmožráči, ktorí berú peniaze, ja neviem od toho Sorosa, jak sa tak zvykne v tom verejnom diskurze zmieňovať, tak vtedy mám taký blbý pocit z toho.“ (Anna, 03.10. 2022)

Viacerí a viaceré ĽPO hovorili o dvoch druhoch hrozieb, ktoré z prítomnosti a prehlbovania rétoriky „zahraničných agentov“ plynú:

- A) rétorika „zahraničných agentov“ prerastie do verejných politík či legislatívy, ktorej výsledkom bude odmietanie spolupráce s ĽPO na Slovensku (napr. redukovanie financovania mimovládnych organizácií), či vyslovene obmedzovanie ich práce (napr. už spomínaným zákonom o nežiaducich organizáciách),
- B) rétorika „zahraničných agentov“ prerastie do násillia voči ĽPO, ich klientom a klientkam alebo cieľovým skupinám. Jedna ĽPO zapojená do výskumných rozhovorov mala s rétorikou „zahraničných agentov“ ešte bližšiu skúsenosť ako iní a iné, keďže jej mimovládna organizácia je súčasťou siete organizácií, z ktorých viaceré sú už na zozname „zahraničných agentov“ súčasnej ruskej vlády a predpokladala tiež, že môže byť i jej organizácia v budúcnosti nejakým spôsobom ohrozená. Ďalšia respondentka hovorila o potenciálnych hrozbách, plynúcich z tejto rétoriky:

„[J]a som úplne skeptická momentálne a tým, že som človek, ktorý strašne sleduje aj spoločenské dianie, verejnosť a politiku, ale teraz už som asi posledné dva mesiace normálne dospela do toho štádia, že už mi to tak nerobilo dobre a že som z toho bola tak strašne frustrovaná, a tak strašné obavy som mala z toho, že čo príde [...] Ja to strašne negatívne vnímam a strašne sa obávam

toho, čo príde. [...] To okliešťovanie tých práv a tie snahy sú tu obrovské a tie riziká, ktoré to môže mať [...] my sme absolútne závislí od tých financií, od toho, že aký bude ten verejný diskurz a či naozaj proste tu budú ľudia, ktorí sa toho dokážu zastať. [...] To je proste absolútne kľúčové, lebo pokiaľ tam nebudú ľudia, ktorí zdieľajú naše myšlienky a naše hodnoty, tak je to proste obrovský problém.“ (Zuzana, 30.09. 2022)

V rámci výskumných rozhovorov sme s ĽPO diskutovali tiež o tom, aké stratégie volia, aby sa bránili voči rétorike „zahraničných agentov“, resp. voči verejným vyjadreniam, ktoré ich stavajú do pozície „nebezpečných, či iných“, alebo aktérov s pochybnými zámermi a financovaním. Najčastejšie sa objavovali 4 druhy stratégií:

1. ignorovanie rétoriky a nevenovanie jej pozornosti (s cieľom nepútať na rétoriku viac pozornosti),
2. snaha ohradiť sa verejne voči takýmto vyjadreniam a vydať verejné stanovisko,
3. hľadanie spôsobov rámcovania aktivistickej práce tak, aby sa vyhýbali polarizujúcej rétorike,
4. praktická príprava na násilie, ak by sa udialo - niekoľko ĽPO sa tiež vyjadrilo, že ak sa situácia v krajine zhorší, plánujú sa odsťahovať. Objavil sa tiež argument, že ĽPO pocitujú málo ochrany od štátu, napr. prejavy nenávisti v online priestore zostávajú nepotrestané a polícia im venuje málo pozornosti:

„[P]odľa mňa by mali existovať nejaké usmernenia z tej najvyššej úrovne od Ministerstva spravodlivosti, tých zložiek, že ako sa správať k menšinám, čo to je menšina, že pomenovávať tú LGBT menšinu a tie prejavy nenávistné, považovať ich vlastne za nebezpečné. Vieme, že sú už aj snahy EÚ teraz pripraviť zákon, že to čo je trestné offline by malo byť trestné online, hej? Toto je veľký zlom. [...] No a toto veľmi zazlievam, ale to je aj taký symptóm Slovenska, i keď nechcem generalizovať, že až keď je najhoršie, až keď tá žaba ide zomrieť v tom hrnci, v ktorom sa varí, tak nejakou vyskočíme alebo sa nadýchame a začneme niečo riešiť a hasiť.“ (Marek, 29.09. 2022)

9.

Dopady ľudskoprávneho aktivizmu na súkromie ľudskoprávných ochrancov a ochrankýň

Poslednou kľúčovou témou výskumných rozhovorov boli dopady aktivistickej práce ĽPO na ich súkromie. Aktuálna literatúra poukazuje na špecifické skúsenosti ĽPO pracujúcich v oblasti práv žien, reprodukčných práv či práv LGBTIQ ľudí, keďže títo a tieto ĽPO sa aktívne venujú kritike rodových či sexuálnych kultúrnych noriem a spoločenských hodnôt. Správa Osobitnej spravodajkyne pre situáciu ochrancov a ochrankýň ľudských práv pre OSN v roku 2011 preto explicitne pomenovala ženy i LGBTIQ ľudí, ktorí sa venujú témam rodovej rovnosti či sexuality, ako špeciálne ohrozenú (zraniteľnú) skupinu, zasluhujúcu si ochranu (Sohoo a Hortsch 2011). Je tiež nutné zdôrazniť, že pre túto skupinu ĽPO je ich práca veľmi osobnou, keďže sa priamo týka ich sexuálnej orientácie či rodovej identity. Preto môžu mať aj ich skúsenosti v oblasti ochrany ľudských práv o to väčší vplyv na ich súkromie či na ich psychické zdravie (Nah a kol. 2013).

Túto sekciu otvárame témou motivácií ĽPO, ktoré ich viedli a kvôli ktorým pokračujú v aktivistickej práci. Zahraničná literatúra uvádza rôzne faktory, ktoré jednotlivcov a jednotlivkyne privádzajú k občianskym iniciatívam či profesionálnej aktivistickej práci. V súčasných tzv. moderných sociálnych hnutiach od 80. rokov sa čoraz častejšie stretávame s motiváciami, ktoré vyplývajú z vlastných identít a ich každodenného prežívania (Flesher Fominaya 2020).

9.1.

Motivácie pre aktivistickú prácu ľudskoprávných ochrancov a ochrankýň

Z výskumných rozhovorov vyplynulo, že najčastejšou motiváciou, ktorú ĽPO spomínali ako faktor ich aktivistického pôsobenia, boli hodnoty sociálnej spravodlivosti. Tieto hodnoty ĽPO popisovali ako „*potrebu pomáhať iným ľuďom*“, či „*povinnosť zasiahnuť, keď sa deje nespravodlivosť*“. Kľúčovou súčasťou týchto hodnôt sociálnej spravodlivosti bola nespokojnosť so stavom ľudských práv vo svete aj na Slovensku a potreba byť aktívnou súčasťou zmeny.

Avšak častou motiváciou spojenou s hodnotami sociálnej spravodlivosti, ktorá ĽPO do aktivizmu priviedla, bola osobná skúsenosť s útlakom či marginalizovanou identitou. Pre viacerých a viaceré ĽPO bola táto skúsenosť hlavným motivátorom pre aktivistickú prácu, teda mali potrebu „*meniť svet pre seba a ľudí ako oni či ony*“. Hovorila o tom napríklad Sylvia, ktorá sa venuje oblasti práv rasových, etnických a národnostných menšín na Slovensku:

„Týka sa to mojich vlastných skúseností a tie vlastne súvisia s migráciou mojich rodičov na Slovensko, tým, že som si potrebovala túto tému v sebe vyriešiť, tak som to začala otvárať, aj s rodičmi som sa o tom rozprávala a dosť to na mňa vplývalo počas detstva, dospievania aj doteraz [...] Moja motivácia vychádza akoby, môžem to brať subjektívne, z môjho vlastného vnútra, teda tá téma menšín je pre mňa veľmi dôležitá, pomaly až životne, pretože som celý život ako menšina vyrastala a uvedomovala som si práve túto moju pozíciu.“ (Sylvia, 05.10. 2022)

Ďalšou motiváciou, ktorá je do istej miery spojená s hodnotami sociálnej spravodlivosti, bola potreba komunity. Viacero ĽPO pomenovalo ako pozitívny faktor svojho aktivistického pôsobenia to, že mali možnosť spoznať sa s novými ľuďmi (podobnými im), vytvoriť si podporné vzťahy, ktoré ich teraz naďalej udržiavajú v aktivizme. Iní a iné ĽPO spomínali potrebu vytvárať podpornú komunitu pre iných mladých ľudí z ich marginalizovanej skupiny. Často sa u ĽPO objavovala práve práca s kolegami a kolegyňami či klientmi a klientkami ako zdroj uznania a pocitu zadostučinenia, ktoré ich v tejto práci udržiavajú:

„Prečo som tu? Možnože aj preto, že tá situácia je stále zlá a sa to nezlepšuje! A proste mi to nedá, to je prvá vec. Možno aj tí ľudia, ktorí sú v organizácii, sú niečo, prečo aj ja som tu stále. Proste sú to ľudia, ktorí sú na správnom mieste a robia super prácu. A bez nich... hej, že čo som ja, bez celého tímu organizácie? Takže to je tiež vec, že máme naozaj super vzťahy, aj super kolektív, ktorí podľa mňa pomáhajú zvládnuť aj tie ťažké dni, ktoré sú v organizácii, alebo že si vieme pomôcť navzájom.“ (Angelika, 14.09. 2022)

Poslednou motiváciou, ktorá sa v rozhovoroch s ĽPO objavila, bol proces seba-aktualizácie či seba-rozvoja (napr. seba-vzdelávanie), ktoré im aktivistická práca poskytuje.

9.2.

Vplyv aktivistickej práce na súkromie

Výskumné rozhovory sa primárne sústredili na negatívne dopady aktivistickej práce na súkromie, no objavilo sa aj niekoľko pozitívnych vplyvov, ktorým sa budeme v tejto sekcii tiež venovať. Z oblastí, na ktoré má aktivistická práca najčastejšie vplyv, sa objavovali súkromné vzťahy či zdravie. Kľúčovou bola pre nás tiež otázka, ako prácu ĽPO vníma ich najbližšie okolie. Niekoľko ĽPO hovorilo aktívne o tom, že im problémy spôsobuje „nastavovanie hraníc“ medzi súkromným životom a aktivistickou prácou. ĽPO spomínali aj niekoľko faktorov, ktoré vedú k narúšaniu týchto hraníc:

- A) ide o ľudskoprávnu oblasť, ktorá sa ich osobne dotýka (osobné zaangažovanie, resp. vlastná identita), čo ich mentálne zaťažuje aj mimo práce,
- B) práca s klientami a klientkami či cieľovou skupinou je pre nich a pre ne zdrojom zadostučinenia a prináša im satisfakciu spojenú s hodnotami sociálnej spravodlivosti,
- C) v aktivistickom prostredí si vytvorili podpornú komunitu, resp. oni ju vytvárajú ostatným, čo komplikuje rozdelenie prostredí a komunít na „súkromné“ a „pracovné“. Zuzana o tomto nastavovaní hraníc hovorila v súvislosti so svojou potrebou byť neustále dostupná klientkam:

„Čo sa mi podarilo tento rok v lete – dva týždne som mala naozaj také, odkedy sa venujem tejto oblasti, že som fakt nerobila. Ale už som sama na sebe cítila, že to strašne potrebujem, lebo naozaj som sa už začala cítiť, že som vyhoretá. Proste zaspávaš s tým, vstávaš s tým. Nie je to niečo, že zavrieš proste kanceláriu a neriešiš. A [...] na jednej strane mi hovoria, že je to dobré, že preto tie klientky chodia za tebou a tak. Že ja som taká, že neviem im povedať nie, dvíham tie telefóny a riešim, ale potom ti to zasahuje do toho tvojho života. Pre mňa je strašne ťažké nájsť tú rovnováhu, že ok túto ešte áno alebo túto nie.“ (Zuzana, 30.09. 2022)

Vplyv aktivistickej práce na súkromné vzťahy bol u ĽPO zapojených do výskumu zjavný. Na jednej strane síce viacerí a viaceré ĽPO spomínali, že si vďaka aktivizmu vytvorili nové vzťahy a siete, na druhej

strane sa tiež často opakoval motív toho, že o priateľstvá i partnerské vzťahy vďaka aktivizmu prišli. Dôvody boli najčastejšie dva:

1. nemožnosť zdieľať s priateľmi a priateľkami informácie z aktivistickej práce pre hodnotové rozdiely,
2. pracovná vyťaženosť ĽPO.

„Akože tá práca sa stala podstatnou časťou môjho života, a teda ono je to také aj negatívne, že sa stierajú tie hranice medzi osobným a pracovným. Tak je to vyčerpávajúce, ale na druhej strane som vďaka tej práci spoznala strašne veľa ľudí, ktorých si veľmi vážim a som rada, že ich mám vo svojom živote. Mne sa na začiatku kvôli tomuto práve aj rozpadli priateľstvá, lebo som tým ľuďom prišla ako nejaká prepnutá [...].“ (Hana, 11.11. 2022)

Preto sa pracovná vyťaženosť, resp. špecifiká záťaže pri aktivistickej práci, stali samostatnou silnou témou rozhovorov. Z rozhovorov s ĽPO vyplýva, že aktivistická práca si vyžaduje množstvo mentálnej a emocionálnej energie, časté plnenie aj niekoľkých funkcií naraz, nie zriedkavo nad rámec 8-hodinový pracovný čas, i v tzv. nesociálnych hodinách (ak ide napr. o potreby klientov a klientiek). Jedna z respondentiek tiež pomenovala ako kľúčový problém to, že práca v mimovládnych organizáciách sa sústreďuje okolo tzv. cyklov vyúčtovania - od náročnej fázy podania grantu, až po ďalšiu náročnú fázu, jeho vyúčtovanie, niekedy na ešte kratšej báze, ako je jeden rok:

„Žijeme tým cyklom vyúčtovaní, takže napríklad nejaký december a január mať voľno, to sa nedá. Hej, že skôr môžem mať voľno v lete [...] že toto je podľa mňa obmedzujúce, tento cyklus, na ktorý sme sa dali, vieme s ním fungovať, ale je obmedzujúci.“ (Angelika, 14.09. 2022)

Pre viacerých respondentov a respondentky predstavovala táto vyťaženosť zásadný problém pri zosúladovaní aktivistickej práce so starostlivosťou o deti. Ako výzvu pomenovávali ostatné obdobie pandémie COVID-19 a súvisiacu karanténu. Hovorila o tom napríklad Hana, ktorá má tri deti a venuje sa reprodukčným a ženským právam:

„Ja som to extrémne pocítila cez pandémiu, lebo mám tri školopovinné deti, nám tu vybuchoval mail, že čo sa deje [...] a ja som zrazu musela variť obedy a učiť sa s prváčkou. Takže ja veľmi zle spomínam na toto obdobie a aj mám pocit spätne, že nevenovala som sa mojim deťom, tak ako som chcela.“ (Hana, 11.11. 2022)

Táto respondentka bola jedna z viacerých, ktoré otvorene hovorili o podpore rodiny a priateľov či priateľiek ako nevyhnutnej pre pôsobenie ĽPO. Viaceré respondentky označili svojich podporných partnerov za nevyhnutnosť, bez ktorej by sa aktivistickej práci nemohli venovať. Názory blízkych (rodičov, partnerov a partnerky či blízkych priateľov a priateľok) na aktivistickú prácu ĽPO sa však rôznia. Niektorí a niektoré ĽPO nemajú pozitívny vzťah so svojimi rodičmi, a tí o ich aktivistickej práci ani nevedia, iní a iné ĽPO zažívajú od svojich rodičov podporu. Niektorí rodičia ĽPO komunikujú svoje obavy a prehovárajú ich, aby sa aktivistickej práci prestali venovať, ako napríklad u Simony, ktorej rodičov negatívne ovplyvnilo obťažovanie ich dcéry aj zo strany hlavnoprávdových médií:

„A musím povedať, že aj moji rodičia, aj priatelia mi povedali, že skonči s tým, už nechod' ďalej. Ide teraz o teba.“ (Simona, 07.10. 2022)

Z rozhovorov vyplynulo, že pre mnohých a mnohé ĽPO sú ich podporní partneri a partnerky nevyhnutní a nevyhnutné:

„A čo sa týka aj vzťahov, je to také, ehm... ja mám podľa mňa výborný luxus toho, že mám partnera na rovnakej hodnotovej vlně ako som ja a sme dobre zladení [...] A to hovorím za seba, a pritom viem, že iné ženy to nemajú také, nemajú také chápajúce prostredie napríklad doma, že ja si luxusne môžem odložiť dieťa na babysitting k babke, ktorá na mňa nebude pozeráť skrz prsty, že tam idem na nejaký protest, hej, proste berie to úplne v poriadku, rešpektuje to.“ (Judita, 02.09. 2022)

Zatiaľ čo s nepochopením aktivistickej práce sa stretávajú v rodine i širšej komunite viacerí a viaceré. Opísala to napríklad Milada, keď hovorila o svojej rodine:

„Ja si nemyslím, že sa boja, skôr možnože tomu úplne nerozumejú alebo sa skôr na to pozerajú len, že čo to mne akoby dáva [...] takže myslím si, že rodina tomu skôr akobyže nerozumie – že prečo by som to robila, keby som mohla robiť napríklad niečo, kde by som lepšie zarábala, hej? Potom tiež úplne nerozumejú tomu, že tá práca sa nedá vypnúť. Ja nejakú dobu už pracujem z domu, však prirodzene z tej pandémie to tak vyplynulo, a to sa tiež veľmi ťažko vysvetľuje, že práca z domu nie je, že ja som doma a mám čas na čokoľvek hej, alebo to, že sa ti nekončí hej 8-hodinová pracovná doba, že potrebuješ robiť aj večer.“ (Milada, 12.09. 2022)

Rodinné a iné vzťahy však neboli jedinou oblasťou života ĽPO, na ktorú mala ich aktivistická práca vplyv. Práca v aktivizme mala zo skúseností viacerých ĽPO negatívne dopady na ich psychické i fyzické zdravie. Viacero ĽPO napríklad spomínalo zdravotné problémy, ktoré sú podnecované či spúšťané stresom a vyčerpaním. Ako najzásadnejšie problémy sa javia, už spomínaná časová vyťaženosť, stresujúce a nestabilné pracovné podmienky, tie často vedú k frustrácii a vyčerpanosti. Hovorila o tom napríklad Milada:

„Celkovo by určite [ĽPO] pomohlo, keby existoval nejaký udržateľný systém dlhodobého, aspoň čiastočného financovania ľudskoprávných organizácií zo strany štátu. Nie na báze grantov, pretože to potom veľmi vplýva na udržateľnosť chodu tých organizácií, udržateľnosť kampaní, udržateľnosť pozícií – vplýva to na wellbeing a vôbec výkonnosť tých ľudí, ktorí v niektorých tých organizáciách pracujú [...] alebo vieš, že hypotéku ti nedajú, lebo mnoho ľudskoprávných aktivistov a aktivistiek funguje ako SZČO, pretože nemajú organizácie peniaze na interné úväzky.“ (Milada, 12.09. 2022)

Samostatným negatívnym faktorom, ktorý vplýva na psychické zdravie, sú aj rôzne už spomínané prejavy stigmatizujúcej rétoriky politických elít a médií, či obťažovanie jednotlivcov či už v online alebo fyzickom priestore. Judita sa napríklad obávala, že by to, že je verejne známa osoba, o ktorej v minulosti písali médiá negatívnym spôsobom, mohlo mať vplyv na jej ďalšiu kariéru v prípade, že by sa prestala venovať aktivizmu.

Aj Nah a kolektív (2013) zdôrazňujú, že takéto stresové situácie môžu mať vplyv na kvalitu života ĽPO. Psychicky zaťažujúce skúsenosti z online priestoru popisovali aj respondentky výskumu Slovenského národného strediska pre ľudské práva (2022). Počas výskumných rozhovorov ale respondenti a respondentky hovorili aj o dobrej praxi, ktorá im pomáha so zvládaním týchto stresorov - pozitívne oceňovali napríklad vzdelávanie, terapiu či supervíziu, ktorú zabezpečovala priamo ich mimovládna organizácia. Takáto prax však nie je bežná vo všetkých mimovládnych organizáciách. Objavilo sa aj

odporúčanie, že by sa ĽPO mali venovať aj iným aktivitám, poprípade meniť prácu ako prevenciu pred vyhorením.

Nestabilné pracovné podmienky sa taktiež podpisujú na zhoršenej kvalite života ĽPO. Niekoľko respondentov a respondentiek zdôrazňovalo nestabilitu práce či nedostatok financií. To môže mať za následok, že musia vyhľadávať iné zdroje príjmov, ktoré by ich užívali, alebo že ako samostatne zárobkovo činné osoby nedostanú od banky úver na bývanie. Viacero ĽPO spomenulo, že bez partnerov, ktorí ich podporujú aj finančne, by ich aktivistická práca nebola možná:

„Na konci dňa akože každý musíme niekde spať a jesť. Keby mi krachol vzťah, tak nebudem to môcť robiť ďalej a to nie je príjemný pocit, že som závislá od svojho partnera materiálne“ (Hana, 11.11. 2022)

Na otázku, čo by zlepšilo ich kvalitu života a zjednodušilo ich prácu, odpovedalo viacero ĽPO, že by malo dôjsť k zlepšeniu pracovných podmienok v mimovládnom sektore - napr. lepšie a stabilné platové podmienky, lepšia starostlivosť o zamestnancov a zamestnankyne v mimovládnych organizáciách (napr. aj založenie odborov).

9.3.

Vplyv rodovej identity a sexuálnej orientácie na prácu ľudskoprávných ochrancov a ochrankyň

Zahraničný výskum a iniciatívy zamerané na podporu a ochranu ĽPO sa v ostatnom čase sústredili aj na práva žien, ktoré sa venujú ochrane ženských či reprodukčných práv. Kritika rodových rolí a patriarchálnych sociálnych praxí je často súčasťou šírenia povedomia, ktorého cieľom je vzdelávanie k rodovej rovnosti. Pre mnohé ženy - ĽPO však takáto aktivistická práca môže predstavovať hrozbu sexuálneho násillia či obťažovania, i vylúčenie z vlastnej komunity (Amir 2013, IM - Defensoras 2013, Jilani 2014).

Viacere ĽPO zapojené do výskumných rozhovorov hovorili o tom, že ich rodová identita, teda to, že sú ženami, ovplyvnila či motivovala ich k tomu, aby sa venovali aktivizmu za práva žien či reprodukčné práva. Rod či rodové očakávania však ovplyvňujú ich prácu aj naďalej, i keď nie v takomto pozitívnom zmysle. Viacere respondentky hovorili o tom, že sa stretávajú vo svojej aktivistickej práci so sexismom či rodovými stereotypmi od okolia. Mnohé ĽPO hovorili o tom, že vnímajú rozdiel v tom, ako sa ľudia (napr. aj vo verejných inštitúciách) bavia s nimi a s ich mužskými kolegami. Opísala to napríklad Angelika, ktorá komunikuje s inštitúciami na lokálnej úrovni, no aj s ministerstvami:

„Ja to napríklad vnímam tiež aj zas z tej rodovej perspektívy, že keď som na nejakej pracovnej skupine s mojimi kolegynami, tak my sme tie dievčatá z [mimovládna organizácia]. Ale ak tam je možno nejaký riaditeľ z neziskovej organizácie, tak to je pán riaditeľ.“ (Angelika, 14.09. 2022)

Opakovanie sa tiež objavovali názory ĽPO, že mladé ženy pracujúce v mimovládnom sektore zažívajú od rôznych ľudí nedôveru v ich expertízu. Popísala to napríklad Judita, ktorá pracovala v oblasti environmentálnych práv, aj ženských a reprodukčných práv:

„Obzvlášť podľa mňa to bolo vyostrené ešte keď som bola mladšia, že proste keď som niekde prichádzala ako mladá žena, tak to bolo „čo nám tu prišla táto rozprávať“, hej. Keď sa pred nich postavil môj kolega, alebo nebudaj ešte mladší, tak už to bolo v poriadku, hej.“ (Judita, 02.09. 2022)

Téma rodových stereotypov či sexizmu v skúsenostiach ĽPO sa tiež objavovala pri téme záťaže starostlivosti o deti, či očakávaní spojených s materstvom. Z výskumu vyplýva, že sa viaceré ĽPO pôsobiace na Slovensku stretávajú s očakávaním, že by sa primárne mali venovať svojim deťom a ich aktivistická práca by mala byť až sekundárna. Hana napríklad o tejto skúsenosti hovorí ako o niečom, čo jej muž zažívať nemusí.

Zahraničný výskum poukazuje na to, že aktivisti a aktivistky za práva LGBTIQ ľudí pociťujú rôzne sociálne i politické bariéry pri vykonávaní svojej práce. Okrem spoločenskej stigmy voči LGBTIQ ľuďom v mnohých krajinách po celom svete existujú tiež zákony, ktoré zakazujú vzdelávanie či šírenie povedomia o LGBTIQ ľuďoch (napr. Ruská federácia či Maďarsko) (Sohoo a Hortsch 2011). V slovenskom prostredí sa zatiaľ objavilo v poslednej dekáde niekoľko (doposiaľ neúspešných) návrhov zákonov, ktorých cieľom bolo obmedzovať LGBTIQ symboliku na verejných budovách, či vzdelávanie o LGBTIQ identitách na školách.

LGBTIQ ľudia, zapojení do výskumných rozhovorov, hovorili o už spomínanej stigmatizujúcej rétorike, či polarizujúcej politickej rétorike, ktorá označovala samotných LGBTIQ aktivistov a aktivistky za pochybných aktérov. Ján napríklad hovoril počas rozhovoru o tom, že sám pociťovali spoločenskú nedôveru voči aktivistom a aktivistkám, čo ho viedlo k tomu, že sa sám takto neoznačoval, napriek tomu, že sa aktivizmu venoval. Ďalej hovorí o svojej skúsenosti LGBTIQ aktivistu takto:

“Tam vidím ten rozdiel možno v tom, že ak som aktivista, ale zároveň ak som aj gej, že niekedy nevidím ten prienik toho, že či je problém, že som gej alebo že som aktivista.” (Ján, 15.09. 2022)

10.

Záver

Ľudskoprávni aktivizmus je zásadnou súčasťou demokratických spoločností a z toho dôvodu sú aj ľudskoprávne ochrankyne a ochrancovia kľúčovými aktérmi/kami fungujúcich demokracií. Je preto nevyhnutné, aby štáty, ako aj my všetci, chránili tých a tie, ktorí/é chránia iných, nezriedka na úkor svojich osobných a rodinných životov a fyzického a mentálneho zdravia. Neodmysliteľnou súčasťou práce ľudskoprávnych ochrancov a ochrankýň je dostávať sa do konfliktu so štátnou mocou a častokrát aj s väčšinou spoločnosťou, keďže v rámci svojej práce prijímajú nepopulárne rozhodnutia a narúšajú pohodlné status quo v záujme ochrany práv iných, častokrát osôb na okraji spoločnosti. Systematická a dlhodobá podpora ľudskoprávnych ochrancov a ochrankýň a mimovládnych (ľudskoprávnych) organizácií je znakom vyspelých demokracií. Krajiny strednej a východnej Európy majú v tejto oblasti dlhodobé medzery.

V našom výskume sme sa, ako feministické výskumníčky, sústredili predovšetkým na ľudskoprávne ochrankyne a ochrancov, ktoré/í sa venujú ženským a reprodukčným právam a právam LGBTIQ osôb. To však neznamená, že iné oblasti ochrany ľudských práv nepovažujeme za rovnako dôležité a že si prácu ochrankýň a ochrancov v iných oblastiach ľudských práv rovnako nevážime. Udalosti ostatných rokov na Slovensku ukázali, že marginalizované skupiny, ako aj ĽPO, ktorí/é bojujú za ich práva, čelia reálnym hrozbám. Napriek tomu, a aj napriek nízkej inštitucionálnej podpore, nesystematickému a poddimenzovanému financovaniu a rozšírenej rétorike „zahraničných agentov“, pôsobia na Slovensku naďalej desiatky ĽPO, ktorí/é neúnavne bojujú za lepší a spravodlivejší svet aj v tomto kúte Európy.

Aktivizmus za ženské a reprodukčné práva a za práva LGBTIQ osôb patrí medzi najnebezpečnejšie formy aktivizmu. Práve preto si vyžaduje zvýšenú ochranu od štátu a zvýšenú citlivosť verejnosti voči akýmkoľvek zásahom do ich práce alebo hrozbám. Na Slovensku dlhodobo sledujeme pokusy o obmedzenie reprodukčných práv a limitáciu už aj tak oklieštených práv LGBTIQ osôb. Bohužiaľ ani teroristický útok v Teplárni nepriniesol zastavenie takýchto snáh.

Náš výskum má ambíciu byť jednou z prvých lastovičiek na Slovensku, ktorý má za cieľ priblížiť ľudskoprávnych ochrancov a ochrankyne ako reálnych ľudí, ktorých práca, poslanie a boj za práva iných, má zásadný pozitívny vplyv na našu spoločnosť a negatívny vplyv na ich osobné a rodinné životy. Chceli sme priblížiť to, s čím sa dennodenne potýkajú, na ich negatívne (ale aj pozitívne) skúsenosti so štátom, lokálnymi samosprávami a ich predstaviteľmi, ako aj neštátnymi aktérmi a médiami. Okrem toho sme chceli priblížiť širšej verejnosti ich motivácie, prečo v aktivizme, aj napriek všetkým negatívam, pokračujú – opakovane sa objavuje motív veľmi silných hodnôt sociálnej spravodlivosti, no pre mnohých a mnohé znamená práca v aktivizme aj možnosť vytvárať si nové kruhy sociálnej podpory. Aj preto nás zaujímali najmä ich pracovné stratégie, ktoré im pomáhajú ako v práci, tak v súkromnom živote, napriek všetkému čomu čelia, čo najlepšie pokračovať.

Z nášho výskumu vyplynulo niekoľko obzvlášť znepokojivých zistení – takmer všetci ĽPO, zapojení/é do nášho výskumu, mali skúsenosti s online obťažovaním, niekoľkí/é aj s prejavmi násilia v offline priestore, takmer všetci ĽPO identifikovali slabé a nestabilné financovanie ako jeden z kľúčových problémov a prekážok ich práce a negatívny faktor pre ich mentálne zdravie a viacerí ĽPO uviedli, že im

ich práca spôsobila naštrbenie alebo rozpad blízkych vzťahov. Za alarmujúce je možné označiť aj skutočnosť, že viacerí/é ĽPO, zapojení/é do nášho výskumu, uviedli, že v posledných rokoch má situácia v rámci ochrany ľudských práv, najmä ženských a reprodukčných práv a práv LGBTIQ osôb, ako aj postoj verejnosti k práci ĽPO, negatívny trend, čo spôsobuje, že veľa ich práce je reakčnej, čo im neumožňuje venovať sa iným aktivitám, ktoré by viedli k zlepšovaniu situácie (namiesto uchovávaní status quo).

Na druhú stranu ĽPO, zapojení/é do výskumu, identifikovali aj niekoľko pozitívnych aspektov svojej práce – okrem samotnej pomoci osobám, ktorých práva ĽPO chráni, sú to aj zlepšujúce sa vzťahy s niektorými inštitúciami, zmeny postoja časti spoločnosti voči ĽPO, zlepšujúce sa vzťahy s inými organizáciami (aj mimo ľudskoprávneho sektoru), dobré vzťahy v rámci organizácií, ako aj nové naplňujúce osobné vzťahy, ktoré vďaka svojej práci získali. Je však potrebné podotknúť, že viacero ĽPO, zapojených do výskumu, formulovalo potrebu lepších vzťahov a silnejšieho sieťovania v rámci ľudskoprávneho sektoru.

Je nespochybniteľné, že najväčšiu úlohu v rámci ochrany ĽPO majú samotné štáty. Je ich úlohou, vyplývajúcou z medzinárodných ľudskoprávných štandardov a aj v ich najlepšom záujme, ochraňovať ĽPO a vytvárať im podmienky pre efektívny výkon ich práce. Takisto by mali štáty proaktívne chrániť ĽPO pred hrozbami od neštátnych aktérov. Aj na Slovensku už máme bohužiaľ skúsenosť, že hrozby z online sveta sa vedú veľmi tragicky premietnuť do offline priestoru. Je preto nevyhnutné, aby štát bral online obťažovanie, s ktorým má skúsenosť väčšina ĽPO, zapojených do nášho výskumu, vážne a razantne proti nemu zakročoval.

Avšak nezastúpiteľnú úlohu v podpore a ochrane ĽPO má aj verejnosť, my všetci a všetky. Je preto absolútne zásadné otvorene podporovať ĽPO a ozvať sa vždy, keď je do ich práce zasahované štátom, lokálnymi autoritami, ich predstaviteľmi alebo neštátnymi aktérmi. Lebo, ako nám ukázal aj rok 2022, ozývať sa až vtedy, keď sa stane to, pred čím ĽPO roky varovali, je už naozaj neskoro.

11.

Zoznam použitých zdrojov

Amir, M. O. (2013). A study of the experience of women human rights defenders in eleven Egyptian governorates. *Journal of Human Rights Practice*, 5(3), 460-477.

Boyatzis, R. E. (1998). *Transforming qualitative information: Thematic analysis and code development*. Sage.

Bútora, M. (2004). Úvod: Desať poznámok k pätnástim rokom. In J. Majchrák, B. Strečanský & M. Bútora (Eds.), *Keď ľahostajnosť nie je odpoveď: Príbeh občianskeho združovania na Slovensku po páde komunizmu* (s. 7-521. IVO

Bútorová, Z. a kol. (2020). Občianska spoločnosť 2019 očami dospeljej populácie (reprezentatívny výskum verejnej mienky). In Ministerstvo vnútra SR, *Analýza socioekonomického prínosu neziskového sektora a stavu a trendov rozvoja občianskej spoločnosti* (s. 39-170). Ministerstvo vnútra SR.

Deklarácia o práve a povinnosti jednotlivcov, skupín a orgánov spoločnosti podporovať a chrániť všeobecne uznávané ľudské práva a základné slobody (Deklarácia OSN o ochrancoch ľudských práv). Rezolúcia Valného zhromaždenia OSN č. 53/144.

Deklarácia Výboru ministrov o opatreniach Rady Európy v oblasti ochrany ľudskoprávných ochrancov a podpory ich aktivít.

Donders, Y. (2016). Defending the Human Rights Defenders. *Netherlands quarterly of human rights*, 34(4), 282-288.

Eguren Fernández, L. E., & Patel, C. (2015). Towards developing a critical and ethical approach for better recognising and protecting human rights defenders. *The International Journal of Human Rights*, 19(7), 896-907.

Eschle, C. & Maiguashca, B. (2010). *Making Feminist Sense of the Global Justice Movement*. Rowman & Littlefield Publishers.

European Union Agency for Fundamental Rights (2011). (EU Agency for Fundamental Rights 2009), Homophobia and Discrimination on Grounds of Sexual Orientation and Gender Identity in the EU Member States: Part II - the Social Situation. European Union Agency for Fundamental Rights. Dostupné z: <https://fra.europa.eu/en/publication/2011/homophobia-and-discrimination-grounds-sexual-orientation-and-gender-identity-eu>

Fominaya, C. F. (2020). *Social movements in a globalized world*. Bloomsbury Publishing.

Forst, M. (2018). World Report on the Situation of Human Rights Defenders. *Università Degli Studi di Padova*, 47-48.

IM–Defensoras. (2013). A feminist alternative for the protection, self-care, and safety of women human rights defenders in mesoamerica. *Journal of Human Rights Practice*, 5(3), 446-459.

Jilani, H. (2014). The perils of defending human rights. *Alternative Law Journal*, 39(3), 183-186.

Krizsán, A., & Roggeband, C. (2021). Reconfiguring State–Movement Relations in the Context of De-democratization. *Social Politics: International Studies in Gender, State & Society*, 28(3), 604-628.

Levicka, K., Zakova, M., & Stryckova, D. (2015). Identity of Street Workers Working with Drug Users and Sexworkers in Slovakia. *Romanian Journal for Multidimensional Education/Revista Romaneasca pentru Educatie Multidimensionala*, 7(2).

Malkova, P. (2020). Images and perceptions of human rights defenders in Russia: An examination of public opinion in the age of the ‘Foreign Agent’ Law. *Journal of Human Rights*, 19(2), 201-219.

Marcinkute, L. (2011). The role of Human rights NGO's: Human rights defenders or state sovereignty destroyers?. *Baltic Journal of Law & Politics*, 4(2), 52.

Marček, E. (2004). Financovanie neziskového sektora po roku 1989. In J. Majchrák, B. Strečanský & M. Bútora (Eds.), *Keď ľahostajnosť nie je odpoveď: Príbeh občianskeho združovania na Slovensku po páde komunizmu* (s. 91-144). IVO.

McCaffrey, D., & Keys, J. (2000). Competitive framing processes in the abortion debate: Polarization-vilification, frame saving, and frame debunking. *Sociological Quarterly*, 41(1), 41-61.

Mitchell, T. (2019). Journalists as human rights Defenders: International protection of journalists in contexts of violence and impunity. In *Reporting Human Rights, Conflicts, and Peacebuilding* (s. 221-242). Palgrave Macmillan, Cham.

Mulé, N. J. (2018). LGBTQI-identified human rights defenders: courage in the face of adversity at the United Nations. *Gender & Development*, 26(1), 89-101.

Nah, A. M., Bennett, K., Ingleton, D., & Savage, J. (2013). A research agenda for the protection of human rights defenders. *Journal of Human Rights Practice*, 5(3), 401-420.

Protection International (2012). *Protection of human rights defenders: best practices and lessons learnt*. Protection International.

Quinn, R., & Levine, J. (2014). Intellectual-Human Rights Defenders and Claims for Academic Freedom under Human Rights Law. *International Human Rights Law Review*, 3(2), 209-247.

Slovenské národné stredisko pre ľudské práva (2022). *Správa o dodržiavaní ľudských práv vrátane zásady rovnakého zaobchádzania v Slovenskej republike za rok 2021*. Slovenské národné stredisko pre ľudské práva.

Soochoo, C., & Hortsch, D. (2010). Who is a Human Rights Defender-An Essay on Sexual and Reproductive Rights Defenders. *U. Miami L. Rev.*, 65, 981.

UN Office of the High Commissioner for Human Rights (OHCHR). *Declaration on human rights defenders*. Dostupné z: <https://www.ohchr.org/en/special-procedures/sr-human-rights-defenders/declaration-human-rights-defenders>.

UN Office of the High Commissioner for Human Rights (OHCHR) (2004). Fact Sheet No. 29, Human Rights Defenders: Protecting the Right to Defend Human Rights, April 2004, No. 29, UN Office of the High Commissioner for Human Rights. Dostupné z: <https://www.refworld.org/docid/479477470.html>

Usmernenie EÚ o ľudskoprávných ochrancoch.

Vašečka, M. (2004). Občianska spoločnosť v teoretickej perspektíve. In J. Majchrák, B. Strečanský & M. Bútora (Eds.), *Keď ľahostajnosť nie je odpoveď: Príbeh občianskeho združovania na Slovensku po páde komunizmu* (s. 37-58). IVO.

Warso, Z., Bychawska-Siniarska, D., & Godzisz, P. (2016). Information on the Recent Challenges Faced by Human Rights Defenders and Civil Society in Poland. Overview of Challenges Faced by Human Rights Defenders and Civil Society. (15. jún 2017). Dostupné z: <https://ssrn.com/abstract=2986838>